
NOTAT 2012-18

Utbyggingsbruk i Østfold og Akershus

GRY-HEIDI

RUUD-WETHAL

LARS JOHAN

RUSTAD

INGRID

FJELLSTAD LUKE

NILF

Norsk institutt for
landbruksøkonomisk forskning

NILF utgir en rekke publikasjoner

Årlig utkommer:

- «Driftsgranskingar i jord- og skogbruk»
- «Handbok for driftsplanlegging»
- «Utsyn over norsk landbruk. Tilstand og utviklingstrekk».
- «Mat og industri. Status og utvikling i norsk matindustri».

Resultater fra forskning og utredninger utgis i tre serier:

- «NILF-rapport» – en serie for publisering av forskningsrapporter og resultater fra større utredninger
- «Notat» – en serie for publisering av arbeidsnotater, delrapporter, foredrag m.m. samt sluttrapporter fra mindre prosjekter.
- «Discussion paper» – en serie for publisering av foreløpige resultater (bare internettpublisering).

NILF gir også ut:

- «Merverdiavgiftsnøkkel for landbruket»
- «Kontoplan for landbruksregnskap tilpasset NS 4102»
- Regionale dekningsbidragskalkylar.

NILF er sekretariat for Budsjettnemnda for jordbruket som årlig gir ut:

- «Totalkalkylen for jordbruket» (Jordbrukets totalregnskap og budsjett)
- «Referansebruksberegninger»
- «Resultatkontroll for gjennomføringen av landbrukspolitikken»
- «Volum- og prisindeksar for jordbruket» som ligger på:
<http://www.nilf.no/PolitikkOkonomi/Nn/VolumPrisIndeksar.shtml>

NOTAT 2012–18

Utbyggingsbruk i Østfold og Akershus

Gry-Heidi Ruud-Wethal

Lars Johan Rustad

Ingrid Fjellstad Luke

NILF

Norsk institutt for
landbruksøkonomisk forskning

Serie	Notat
Redaktør	Agnar Hegrenes
Tittel	Utbyggingsbruk i Østfold og Akershus
Forfatter	Gry-Heidi Ruud-Wethal, Lars Johan Rustad, Ingrid Fjellstad Luke
Prosjekt	Økonomioppfølging (D857)
Utgiver	Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF)
Utgiversted	Oslo
Utgivelsesår	2012
Antall sider	41
ISBN	978-82-7077-837-9
ISSN	0805-9691
Emneord	investeringer, utbyggingsbruk, driftsplan, regnskapsundersøkelse, oppfølgingsrutiner, lønnsomhet

Litt om NILF

- Forskning og utredning angående landbrukspolitikk, matvaresektor og -marked, foretaksøkonomi, nærings- og bygdeutvikling.
- Utarbeider nærings- og foretaksøkonomisk dokumentasjon innen landbruket; dette omfatter bl.a. sekretariatsarbeidet for Budsjettnemnda for jordbruket og de årlige driftsgranskingene i jord- og skogbruk.
- Utvikler hjelpemidler for driftsplanlegging og regnskapsføring.
- Finansieres av Landbruks- og matdepartementet, Norges forskningsråd og gjennom oppdrag for offentlig og privat sektor.
- Hovedkontor i Oslo og distriktskontor i Bergen, Trondheim og Bodø.

Forord

Det er de senere årene gjennomført flere store utbygginger innen tradisjonelt landbruk, og Innovasjon Norge har gjennom Bygdeutviklingsordningen bidratt med relativt store beløp i finansieringen av disse. For noen saker er det satt som særvilkår at den økonomiske utviklingen skal følges opp. Det er imidlertid uklart hvordan dette skal følges opp fra Innovasjon Norges side og hvilken rolle Innovasjon Norge skal ha i oppfølgingen.

I dette prosjektet som NILF har arbeidet med som oppdrag for Innovasjon Norge har et hovedmål vært å utvikle prosedyrer og samhandlingsfora for å kunne styrke gårdbrukeren i rollen som bedriftsleder, herunder måle lønnsomhetsutvikling og finansieringsveie på større utbyggingsprosjekter der Innovasjon Norge har bidratt med finansiering.

NILF har i prosjektet gjennomført regnskapsundersøkelse på 7 av 10 utvalgte bruk med planlagte investeringer mellom 4 og 8 millioner kroner i Østfold og Akershus. NILF hadde også ansvar for å veilede mastergradsstudentene som i 2011 skrev masteroppgave om risikoen ved store investeringer i landbruket. I oppgaven var utvalget de 10 samme brukene som i dette prosjektet og det ble gjennomført intervjuer på 9 av disse brukene som viktig empiri i oppgaven.

Økonomiske resultater fra regnskapsundersøkelsen og sammenligning av planene med oppnådde resultater er en vesentlig del av dette notatet. Ut fra funnene i denne undersøkelsen og også på bakgrunn av lignende arbeider som er gjort de senere årene, har en avslutningsvis gitt noen råd for økonomisk oppfølging i framtida både for Innovasjon Norge og andre.

Prosjektet ble strukket mer ut i tid enn opprinnelig planlagt. Noe av forklaringen på det har vært at sentrale medarbeidere både i NILF og hos Innovasjon Norge har hatt permisjon underveis i prosjektet.

Gry-Heidi Ruud-Wethal har utført størsteparten av arbeidet og var prosjektleder til hun gikk i permisjon. Ingrid Fjellstad Luke bidro i masteroppgaven, men har også vært engasjert av NILF og har bidratt i det videre arbeidet. Lars Johan Rustad har fulgt hele prosjektet og vært prosjektleder fra våren 2011, mens Berit Kristiansen og Eva Øvren har bidratt med innsamling og oppgjør av regnskap. Agnar Hegrenes har lest gjennom notatet og kommet med nyttige innspill. Anne Bente Ellevold har ferdigstilt notatet for publisering.

Vi retter en stor takk til bøndene som har deltatt i undersøkelsen. Vi takker også Innovasjon Norge for et svært interessant og krevende oppdrag.

Oslo, oktober 2012
Ivar Pettersen

Innholdsfortegnelse

SAMMENDRAG	1
1 INNLEDNING.....	3
1.1 Større investeringssummer	3
1.2 Mål for prosjektet	3
1.3 Gjennomførte aktiviteter	4
2 TIDLIGERE UNDERSØKELSER.....	5
2.1 Risiko på store investeringer i landbruket	5
2.2 Økonomien på store melkebruk	5
2.3 Vurdering av økonomi på utbyggingsbruk i mjølkeproduksjon i Møre og Romsdal og Sogn og Fjordane 2008	6
2.4 Vurdering av økonomi på utbyggingsbruk i mjølkeproduksjon i Møre og Romsdal og Sogn og Fjordane 2009	6
2.5 Utbyggingsbruk i Hordaland	7
2.6 Utbyggingsbruk i Hordaland, del 2	7
2.7 En analyse av investeringer i landbruket - Er man lykkelig som stor når man kunne vært liten?	8
2.8 Lykkelig som stor?	8
2.9 Dataflytprosjektet	8
3 MATERIALE OG METODE	11
3.1 Utvalg	11
3.2 Søknader og driftsplaner	11
3.3 Driftsplaner og budsjett	11
3.4 Regnskap	12
3.5 Intervjuer	12
3.6 Inndeling av materialet i grupper	12
4 REGNSKAPSUNDERSØKELSE.....	13
4.1 Metode og definisjoner.....	13
4.2 Regnskapsresultat før og etter investering	14
4.2.1 Inntekter	14
4.2.2 Kostnader	14
4.2.3 Resultat	15
4.2.4 Arbeidsinnsats.....	20
4.2.5 Investering.....	21
4.2.6 Investeringstidspunkt	22
4.2.7 Renteutgifter og gjeld	22
4.2.8 Soliditet.....	24
4.2.9 Likviditet.....	25
5 SAMMENLIGNING AV BUDSJETT OG RESULTATER.....	29
5.1 Investeringer.....	29
5.2 Resultat.....	30
5.2.1 Inntekter, variable kostnader og dekningsbidrag.....	30
5.2.2 Faste kostnader.....	32
5.2.3 Driftsoverskudd.....	34
5.2.4 Renteutgifter	34

6	OPPSUMMERING OG KONKLUSJON	35
6.1	Punktvis oppsummering.....	35
6.1.1	Regnskapsanalyse	35
6.1.2	Driftsplan og budsjetter sammenligna med resultater	36
6.1.3	Årsaker til svake resultater.....	36
6.2	Diskusjon.....	37
6.3	Konklusjon	38
7	FORSLAG TIL VIDERE ARBEID	39
	REFERANSER.....	41

Sammendrag

Det er de senere årene gjennomført flere store utbygginger innen tradisjonelt landbruk, og Innovasjon Norge har gjennom investeringsstøtte innenfor Bygdutviklingsordningen bidratt med relativt store beløp i finansieringen av disse. For noen saker er det satt som særvilkår at den økonomiske utviklingen skal følges opp. Noe av hensikten med dette prosjektet for Innovasjon Norge har vært å komme med innspill til hvordan den økonomiske oppfølgingen bør være.

Det er i prosjektet gjennomført en undersøkelse av regnskapene for sju jordbruksbedrifter (enkeltpersonforetak) i Østfold og Akershus med store investeringer i tradisjonelt landbruk i årene 2007 og 2008. Regnskapene ble analysert for tre år; året før investeringen, investeringsåret og første driftsår etter gjennomført investering.

Regnskapsundersøkelsen viser som ventet både inntektsøkning og kostnadsøkning etter investering. Driftsoverskuddet faller i investeringsåret. I første driftsår etter investeringen er driftsoverskuddet ennå ikke like høyt som før investeringen. Materialet er delt i en høygruppe og en lavgruppe etter driftsoverskudd første driftsår etter investeringen. For høygruppen bedres driftsoverskuddet fra investeringsåret til første driftsår, mens det for lavgruppen forverres også dette året til et driftsoverskudd nær null. Også andre resultatmål viser tilsvarende utvikling med tendens til resultatforbedring for høygruppen, mens resultatene virker svake etter investering for lavgruppen. Høye og undervurderte faste kostnader ser ut til å være et hovedproblem for lavgruppen. Lavgruppen har også høyere rentefot og hovedforklaringen ser ut til å være ulik forhandlingsdyktighet med långivere.

Undersøkelsen viser at arbeidsforbruket øker vesentlig etter investeringen. I motsetning til lignende undersøkelser på Vestlandet (se avsnitt 2.3–2.6 nedenfor), samsvarer de investerte beløpene i denne undersøkelsen bra med det som ble planlagt. På samme måte som i tidligere undersøkelser er det funnet stor variasjon i innhold og detaljgrad for driftsplanene som er laget, og det vanskeliggjør sammenligning av budsjetter med resultater. Det er bare ett av de sju brukene som oppnår høyere driftsoverskudd enn budsjettet og det negative avviket for de øvrige er stort.

For å sikre bedre oppfølgingsrutiner er et viktig tiltak å standardisere driftsplanene mer og stille noen flere krav til hva de skal inneholde. Den planlagte drifta bør være formulert og beskrevet på en måte som samsvarer med den enheten det senere vil finnes regnskap for, og ha innhold som senere kan være sammenlignbart med regnskapet. Mange av planene i denne undersøkelsen har vist for liten detaljeringsgrad. I tillegg anbefales det at driftsplaner settes opp med noen alternativer som for eksempel viser hvordan resultatet kan variere med ulike priser på viktige produkter eller innsatsfaktorer og hvordan det slår ut om oppstarten forsinkes. Dette handler om å synliggjøre usikkerheten under planleggingen. Senere oppstart enn planlagt er forholdsvis vanlig. Å bruke byggeleder er ett råd for å unngå forsinkelser.

Ingen av brukene som er undersøkt oppgir økonomi som et hovedmål for investeringen. Målet er mer å opprettholde drift på gården og få en trivelig og fleksibel arbeidsplass med en grei inntekt. Flere er mer opptatt av likviditet og gode agronomiske produksjonsresultater enn av det økonomiske resultatet. Dette betyr at motivasjonen for tett økonomistyring ofte ikke er den beste selv hos bønder med de største investeringene. Å stille krav til en gjennomgang av de økonomiske resultatene noen år etter en investering anbefales, og deltagere i undersøkelsen som har hatt slik gjennomgang, sier i intervjuene at de opplever det som nyttig.

1 Innledning

1.1 Større investeringssummer

Landbruket i Norge er inne i en periode med stadig økende strukturrasjonalisering og økte byggekostnader ved nye investeringer i landbruket. I desember 2011 ble det lagt fram ei stortingsmelding som la vekt på å øke matproduksjonen i landet for å kunne tilby trygg mat til en befolkning i vekst. Stortingsmeldinga la også vekt på god dyrevelferd. For å kunne tilby mat til befolkningen i framtida og sikre dyrevelferden vil det være et kontinuerlig behov for investeringer i landbruket. En del av dagens driftsbygninger i landbruket er gamle og utslitte, i tillegg til at hensynet til dyrevelferden legger krav til innredning og inventar i bygningene.

Kombinasjonen med strukturrasjonalisering og økte byggekostnader gir større investeringssummer på mange av investeringene. Med større investeringssummer følger det større risiko for bøndene som investerer. Tidligere undersøkelser har i tillegg vist at det ikke alltid lønner seg økonomisk og investere stort i landbruket.

Innovasjon Norge forvalter midler som gis som støtte til investeringer i landbruket. Innovasjon Norge i Østfold arbeider med å utarbeide rutiner for økonomioppfølging etter større investeringer i landbruket. Dette notatet er en del av det arbeidet. Ved oppstart av prosjektet ble det også uttrykt et ønske om å se nærmere på lønnsomhet og risiko ved større investeringer i landbruket i fylkene Østfold og Akershus, i tillegg ønsket man å vurdere tidlige faresignaler etter at investeringen var gjennomført. NILF har på oppdrag fra Innovasjon Norge i Østfold utført en regnskapsundersøkelse av sju store investeringer som ble gjennomført i Østfold og Akershus i 2007 og 2008. I tillegg er det i samarbeid med to tidligere mastergradsstudenter ved UMB gjennomført intervjuer på ni utbyggingsbruk. Totalt har ti utbyggingsbruk deltatt i prosjektet.

1.2 Mål for prosjektet

Innovasjon Norge har bidratt med betydelig finansiering av de større investeringene i tradisjonelt landbruk. I noen saker er det satt særvilkår om oppfølging av den økonomiske utviklingen. Det er imidlertid uklart hvordan denne oppfølgingen skal være fra Innovasjon Norges side og hvilken rolle de skal ha i oppfølgingen.

Utgangspunktet er at rådgivningstjenesten eller andre instanser skal være den primære oppfølger. For at det skal fungere er det behov for å gå gjennom rutiner og lage oppfølgingsprosedyrer. Prosjektets langsiktige mål er å sette oppfølgingen i system, å øke kompetansen blant rådgiverne og å etablere egnede samhandlingsfora, primært mellom kunde og rådgiver, men også mellom Innovasjon Norge og rådgiver.

Et hovedmål for prosjektet ble uttrykt slik: «Utvikle prosedyrer/samhandlingsfora for å kunne styrke bedriftslederrollen, herunder måle lønnsomhetsutviklinga og finansieringsevnen på større utbyggingsprosjekter der Innovasjon Norge har bidratt med finansieringa.»

Delmål ble formulert slik:

- finne de suksessfaktorene som er avgjørende for at større investeringsprosjekter skal bli vellykkede
- øke kompetansen i rådgivningstjenesten
- etablere samhandlingsfora som kan støtte bonden som bedriftsleder
- bidra til å kvalitetssikre beslutningsgrunnlaget for saksbehandlere

1.3 Gjennomførte aktiviteter

NILF har i prosjektet hatt ansvar for: Å koordinere arbeid og arbeidsgruppe, gjennomføre en empirisk undersøkelse av regnskapsdata, veilede mastergradsstudenter, delta på møter i styringsgruppa, dokumentere funn i regnskapsanalysen og å gi anbefalinger til framtidig oppfølging av bruk som gjennomfører større investeringer med støtte fra Innovasjon Norge.

2 Tidligere undersøkelser

Nedenfor følger en oppsummering av prosjekter som kan være relevante for dette prosjektet. En del av disse arbeidene er utført av NILF, og disse notatene er fritt tilgjengelig fra NILFs nettsider www.nilf.no

2.1 Risiko på store investeringer i landbruket ¹

Dette er masteroppgaven som ble skrevet med utspring i det samme prosjektet for Innovasjon Norge som dette notatet. Den er en kvalitativ undersøkelse som tar for seg risikoen på store investeringer i landbruket som har fått støtte fra Innovasjon Norge. Utvalget er på 9 bønder, som har investert mellom 4 og 8 millioner i 2007 eller 2008. Metoden som er brukt er dybdeintervju og regnskapsanalyse. Undersøkelsen ser på hvordan bonden opplever investeringen og hvordan systemet rundt fungerer. Med systemet menes Innovasjon Norge, rådgivere, banker, landbrukskontor og landbrukspolitikk. I oppgaven blir året før investering sammenlignet med første driftsår etter investeringen.

En konklusjon i rapporten er at systemet rundt bonden kan synliggjøre risikoer knyttet til investeringer på et tidligere tidspunkt. Dette er risikoer som dårlig lønnsomhet, renteoppgang og prisøkning. Landbrukskontoret som første instans kunne gitt prosjektet en kritisk vurdering på et tidlig stadium i planleggingen hvor man synliggjør risikoer. Bonden er ivrig med å sette i gang med prosjektet, og risikovurderingen kan bli undervurdert.

Andre instans for søknaden er Innovasjon Norge, som bestemmer om søknaden skal innvilges eller ikke. Dette svaret kommer ofte sent i prosjektprosessen og det meste av formaliteter er i orden. Mange bønder vil på dette tidspunktet sette i gang byggeprosjektet uavhengig av svar på søknaden. Når et svar kommer, er dette ofte kun et ja eller nei. Et mer utdypet svar og hvilke kriterier som er lagt til grunn ville vært nyttig. Her hadde det vært hensiktsmessig med diskusjon rundt økonomien i prosjektet, og mulige risikoer som er kritiske for det enkelte prosjektet. Dette kunne gitt bonden et bedre utgangspunkt tidlig i prosjektfasen, og flere i utvalget savnet dette.

Saksbehandlingen er for langvarig. Flere bønder nevnte tilfeller der de ikke har fått svar på søknaden, og må purre på Innovasjon Norge. Hos enkelte har entreprenøren stått klar og ivret etter å komme i gang. Da ble søknaden plutselig behandlet på dagen. Raske saksgang vil være positivt for å unngå hastevurderinger på en sak. Åtte av ni i utvalget oppga at støtte fra Innovasjon Norge ikke var utslagsgivende for om de satte i gang prosjektet. Dette kan ha med den sene saksbehandlingen å gjøre, der prosjektet har kommet langt og bonden ikke vil forandre på planene når svaret på søknaden blir gitt.

2.2 Økonomien på store melkebruk²

Bakgrunnen for denne undersøkelsen var behovet for å dokumentere økonomien på store melkebruk. I flere sammenhenger er det holdt frem at økt produksjonsomfang på det enkelte bruk vil være en viktig faktor for å forbedre økonomien i melkeproduksjo-

¹ Tangstad og Luke, masteroppgave ved UMB 2011

² Krokann, NILF-notat 2010-18

nen. I St. meld. Nr.19 (LMD 1999) står det at «det er i flere undersøkelser vist at det er betydelige stordriftsfordeler knyttet til melkeproduksjon». Bruk av ny teknologi samt bedre dyre- og plantemateriale fører til økt arbeidsproduktivitet, noe som skulle tilsi muligheter for bedre lønnsomhet. Statistikken viser en utvikling mot færre og større enheter. Større enheter fører til større krav til investeringer, og herunder bedriftsledelse og risikostyring. Dette gir et behov for større kunnskap om de økonomiske resultatene på store melkebruk.

Undersøkelsen er en sammenligning av regnskapene til ti gårdsbruk som er med på de årlige driftsgranskingene. Undersøkelsen tok for seg regnskap for årene 2006–2008. Utvalget består av store melkebruk, noe som vil si mellom 30 og 70 årskyr. Disse sammenlignes med to grupper fra driftsgranskingene, 30–70 årskyr og 20–30 årskyr, for å se om det er noe systematisk forskjell. En svakhet ved undersøkelsen er at det er usikkert når investeringene ble gjennomført, noe som kan gi utslag i forskjeller i kapitalbinding i driftsbygninger som igjen gir forskjeller i avskrivninger og renter.

Konklusjonen i notatet er at de store melkebrukene kom ut med ett relativt svakt resultat sammenlignet med referansegruppa. Hovedårsaken lå i at kapitalkostnaden på de store melkebrukene var vesentlig høyere, og at disse brukene også fikk relativt mindre tilskudd. Blant de store melkebrukene hadde brukene med melkerobot atskillig lavere lønnsevne per time enn bruk uten melkerobot.

2.3 Vurdering av økonomi på utbyggingsbruk i mjølkeproduksjon i Møre og Romsdal og Sogn og Fjordane 2008³

Undersøkelsen ser på økonomien på melkebruk som investerte i perioden 2000 til 2007. Området er avgrensa til Møre og Romsdal, og Sogn og Fjordane. Utvalget består av 19 produsenter, hvor tretten av brukene er samdrifter og seks er enkeltbruk.

I undersøkelsen sammenlignes driftsplaner og driftsregnskap for 2008. Driftsplanene var av ulik kvalitet, innhold og detaljgrad, slik at sammenligningen ble mer utfordrende enn først antatt. Antall observasjoner varierer derfor mellom 15 og 19 for de ulike sammenligningsparametrene.

Undersøkelsen konkluderer med at det er mulig å bygge ut for mjølkeproduksjon på Vestlandet i større skala, selv om inntjeninga de første årene ikke er tilfredsstillende sammenligna med andre yrkesgrupper. Stadige endringer i rammevilkår gjør det vanskelig å satse for produsenter som vurderer å bygge ut.

Store forskjeller mellom driftsplaner medførte mye arbeid i å sammenligne resultat og planer. Stort sett var resultatene i tråd med planene. Hovedårsak til avvik lå i kraftig økning i produksjonen i forhold til planene.

Utbyggingsbrukene i undersøkelsen var stort sett fornøyd med hverdagen. Ingen angara på utbygginga, de trivdes godt og syntes de hadde gode arbeidsforhold etter utbygging.

2.4 Vurdering av økonomi på utbyggingsbruk i mjølkeproduksjon i Møre og Romsdal og Sogn og Fjordane 2009⁴

Undersøkelsen er en utvidelse av prosjektet over for å kunne sammenligne flere regnskapsår. Ved å ta inn flere år, får man et bredere grunnlag for å vurdere utviklingen i

³ Haukås og Solberg, NILF-notat 2010-10

⁴ Solberg og Haukås, NILF-notat 2011-12

lønnsomhet og økonomien på utbyggingsbruk. Utvalget er tilnærmet det samme med 18 gårdsbruk som hadde stor utbygging i 2002–2007. Her ser man på regnskapstall for 2008 og 2009 og disse blir sammenlignet. Det ble ikke gjort noen ny spørreundersøkelse eller gjennomgang av driftsplan.

Det viser seg at 2009 er et bedre år for prosjektbrukene. Rentenivået faller i slutten av 2008, og holdt seg lavt hele 2009. Lønnsevnen økte fra kr 68 til kr 130 per time, mens vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk økte fra kr 204 700 til kr 269 800. Dersom man justerer for den lave renten, ser man fortsatt en god utvikling for prosjektbrukene. Dette tyder på at brukene hadde en mer effektiv drift og produksjon i 2009 enn 2008, og at de drar mer nytte av den store investeringen.

2.5 Utbyggingsbruk i Hordaland⁵

Undersøkelsen er tilsvarende den som ble gjort i Møre og Romsdal og Sogn og Fjordane. Her ser man på regnskapsåret 2009 for investeringer i melkeproduksjon i Hordaland gjennomført i årene 2006–2008. Det er ni bruk som er med i undersøkelsen, fem samdrifter og fire enkeltbruk.

Resultatet av regnskapsundersøkelsen viser at det er stor spredning i resultatene. Gjennomsnittlig er resultatene noe lavere enn hos utbyggingsbrukene i Møre og Romsdal og Sogn og Fjordane. Et par av produsentene hadde svært svake resultat. Årsak til svake resultat var blant annet svak finansiell basis, innkjøringsproblemer i tida etter utbygging og dårlige lånevilkår.

En sammenligning av investeringsplaner med resultat viste svært store avvik i forhold til investeringsbudsjett. Gjennomsnittlig var investert beløp 24 prosent høyere enn budsjett og alle hadde investert mer enn budsjettet. Produksjonsomfanget var høyere enn budsjettet, det samme var driftsresultatet.

Deltakerne i undersøkelsen var i stor grad fornøyd med utbygginga, med unntak av økonomien etter utbygging.

2.6 Utbyggingsbruk i Hordaland, del 2⁶

Dette er en ren oppfølgingsundersøkelse av regnskapsresultater 2010 for de samme ni melkeprodusentene fra Hordaland som ble undersøkt i 2009 (se avsnitt 2.5). Bakgrunnen for oppfølgingsinteressen var de relativt dårlige resultatene i 2009 og at tilsvarende undersøkelse i Møre og Romsdal og Sogn og Fjordane (se avsnitt 2.4) viste bedring i økonomisk resultat på målepunktet lengst fra investeringstidspunktet. Ville en finne lignende utvikling for utbyggingsbrukene i Hordaland?

Resultatet viste omtrent uendret økonomisk resultat, men også betydelig spredning i resultatutviklingen. Viktigste årsaker til at resultatforbedringen uteble var: 1) Dårligere grovfôrår i 2010 enn i 2009, 2) dårlig kvoteoppfylling i 2010 (som kan ha sammenheng med svak grovfôravling og fortsatt oppbyggingsfase), 3) høye kostnader til kjøp av dyr (oppbyggingsfasekostnad), 4) høy gjeld med tilhørende høye rentekostnader.

⁵ Haukås, NILF-notat 2012-3

⁶ Haukås, NILF-notat 2012-16

2.7 En analyse av investeringer i landbruket - Er man lykkelig som stor når man kunne vært liten? ⁷

Analysen tar for seg 19 bruk som investerte for mer enn 500.000 kroner i 2006. Brukene har beliggenhet i hele landet. Tidsperioden er fra 2005 til 2008, der man sammenligner de økonomiske resultatene før og etter investeringen. Analysen skal gi en innsikt i forholdet mellom investeringer og økonomiske resultatmål. For å se på utvalgets økonomi i forhold til andre bruk, har man sammenlignet med en referansegruppe på 38 bruk som ikke har investert betydelig de siste årene.

Økonomien på investeringsbrukene skiller seg ikke vesentlig ut fra referansegruppen. Brukene opplever en positiv utvikling på en del resultatmål, noe som mest sannsynlig skyldes en god periode for landbruket generelt mer enn selve investeringen. Dette fordi referansegruppen har hatt en minst like positiv utvikling i perioden. Investeringsbrukene har generelt større jordbruksareal og det er økning i inntekter, men også større kostnader i form av renteutgifter, avskrivninger, variable og faste kostnader enn referansebrukene som ikke har investert. Analysen slår fast at man ikke kan si at utviklingen i driftsoverskudd fra 2005 til 2008 var større på bruk med investering enn bruk uten investering. Tallene er i midlertidig nære investeringen i tid, slik at det kan være for tidlig å trekke en konklusjon om de langsiktige økonomiske resultatene av investeringen.

2.8 Lykkelig som stor? ⁸

Landbrukets fagsenter Namdal hadde prosjektledelsen i et samarbeidsprosjekt der man undersøkte 16 melkesamdrifter. Utvalgskriteriet var at samdriftene måtte ha hatt minst ett ordinært driftsår etter oppstart, ha investert i ny driftsbygning og mer enn 300 tonn i melkekvote. Undersøkelsen var en regnskapsanalyse med intervju av deltakerne.

Prosjektet kom frem til at økonomien i melkeproduksjonen er for dårlig til at det er mulig å få en tilfredsstillende arbeidsinntekt. Noe av årsaken er de høye kapitalkostnadene med ny driftsbygning og høye maskinkostnader. Deltakerne i samdriften er fornøyd med den nye arbeidshverdagen, med kolleger og mer ordnede arbeidstider. Undersøkelsen kom også frem til at det må settes større fokus på kunnskap om bedriftsledelse i store enheter, teambygging og ledelse.

2.9 Dataflytprosjektet

Prosjektet «Dataflyt og beslutningsgrunnlag for norsk landbruk» er fortsatt pågående og arbeider for å oppnå en mer effektiv og standardisert informasjonsflyt i landbruket og et bedre beslutningsgrunnlag for næring, forvaltning og forskning. Prosjektet har pågått i flere år og er fortsatt i fase 2. NILF har prosjektlederen for et samarbeidsprosjekt/partnerskap med deltakelse fra store deler av den norske landbruksnæringen.

Målet er at ved å koordinere og standardisere rapporteringen vil en redusere kostnader til rapportering, effektivisere informasjonsflyt og gi grunnlag for utvikling av gode og effektive beslutningsstøttesystemer basert på standardisert informasjonsflyt. Planen er at gjennom bruk av Altinn for informasjonsoverføring, og ved å la de aktuelle aktørene hente eller motta informasjon derfra, unngås mange parallelle system og dobbeltrap-

⁷ Solberg, NILF-notat 2010-19

⁸

http://www.regjeringen.no/upload/LMD/Fylkesnytt/vedlegg/presseark_lykkelig_som_stor_N_Trlag.pdf

portering, og samtidig ivaretas offentlig rapportering. Denne infrastrukturen legger også forholdene godt til rette for å treffe riktige beslutninger til rett tid, for å oppnå økt produktivitet og verdiskaping i landbruksnæringa.

Fase 1 dokumenterte at næringsaktørene og offentlig forvaltning kan realisere betydelig verdier gjennom videre samarbeid. Videreføringen innebærer en forberedelsesfase (fase 2) med tanke på senere utvikling av foreslått felles infrastrukturelløsning gjennom Altinn. Forberedelsesfasen innebærer videre standardisering, kravspesifisering for deler av løsningen, videre utredning for andre deler av løsningen og detaljplanlegging av utviklingsprosjektet (fase 3). Partnerskapet har ambisjon om at Altinn-løsningen skal utvikles i fase 3.

En standard bankrapport er implementert i Duett og Agro Økonomi. Standard driftsregnskap er ferdig, men ennå ikke publisert. De to nevnte leverandørene vil implementere standard driftsregnskap for regnskapsåret 2012. Et pilotprosjekt med elektronisk bilagsflyt har gradvis blitt utvidet og er godt mottatt.

3 Materiale og metode

3.1 Utvalg

I denne undersøkelsen er det gjort et utvalg blant driftsenheter i jordbruket i Østfold og Akershus som har investert tungt i årene 2007 og 2008. Utvalgsriterier var:

- enkeltpersonforetak
- ingen begrensning på driftform annet enn tradisjonelt landbruk
- planlagt investeringsstørrelse mellom fire og åtte millioner kroner
- investeringsår 2008 (senere utvidet til også 2007)
- regnskapsprogram Duett eller Agro Økonomi
- må ha regnskap for investeringsåret, året før investering og året etter investering
- støtte fra Innovasjon Norge til investeringen

En valgte å se bort fra samdrifter til utvalget fordi disse er mye mer ressurskrevende å analysere. I utgangspunktet ønsket man å få med flere bruk i undersøkelsen, men deltakelse var frivillig, og det var flere som takket nei. Det er også noen som først sier seg villig, men som ikke helt følger opp, og derfor faller ut (manglende eller ufullstendige opplysninger for ett eller flere år). Det var først tenkt bare å ha med bruk som investerte i 2008, men fordi utvalget ble lite valgte man å utvide utvalget med bruk som investerte i 2007 også.

Til slutt endte vi opp med sju regnskap til regnskapsundersøkelsen og ni intervjuer. Det er to bruk som kun ønsket å delta på intervju, og ett bruk som kun er med i regnskapsundersøkelsen. Totalt er det altså ti bruk som til slutt har deltatt i prosjektet.

I utvalget er både plante- og husdyrproduksjon representert. Når det gjelder husdyrproduksjon er det med produsenter av gris, kylling og melk/storfe.

Inntrykket man sitter igjen med etter at prosjektet er gjennomført, er at mange av utbyggingsbrukene sliter økonomisk den første perioden etter utbygging. Hvorvidt dette er den faktiske situasjonen for store utbygginger i landbruket generelt, eller om det bare er situasjonen for brukene som er representert her, har vi ikke grunnlag for å si noe om. Resultatene fra tidligere undersøkelser viser også sprikende lønnsomhet ved store investeringer i landbruket. Det ville vært interessant med en større undersøkelse omkring dette.

3.2 Søknader og driftsplaner

Det er samla inn søknad om midler fra Innovasjon Norge fra deltakerne i regnskapsundersøkelsen. Søknadene skulle også inneholde driftsplaner, og disse er også samla inn.

3.3 Driftsplaner og budsjett

Det er samla inn driftsplaner og budsjett fra alle deltakerne i regnskapsundersøkelsen. Driftsplanene er svært ulike når det gjelder utforming og innhold. For noen sentrale resultatmål som investeringssum og driftsresultat er det mulig å finne sammenlignbare tall fra alle driftsplanene, for andre resultatmål varierer antallet observasjoner fra to til sju.

3.4 Regnskap

Ved oppstart av prosjektet ønska prosjektgruppa at man skulle si noe om utviklingen i de økonomiske resultatene etter investeringen. Skatteregnskap for året før investering, investeringsåret og første driftsår etter investering ligger derfor til grunn for undersøkelsen. Det vil si at for brukene som investerte i 2008, er regnskapene for 2007, 2008 og 2009 benytta. For brukene som investerte i 2007 er regnskapsårene 2006, 2007 og 2008 lagt til grunn. Skatteregnskapene er omarbeidet til driftsregnskap i tråd med retningslinjer for driftsgranskinger i jord- og skogbruk. For å kunne si noe mer om utviklingen i etterkant av investering burde man ha undersøkt flere regnskapsår, men dette er ikke gjort på grunn av begrensede prosjektressurser.

3.5 Intervjuer

Ni produsenter i prosjektet er intervjuet, alle av mastergradsstudentene. Intervjuene ble gjennomført i 2011 og man håpet da at disse også kunne si noe mer om utviklingen i årene som var gått mellom investeringene og intervjuetidspunktet.

3.6 Inndeling av materialet i grupper

Materialet er delt inn i høy- og lavgruppe etter driftsoverskudd året etter investering. I utgangspunktet ville det vært mer hensiktsmessig å dele etter vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk, men datamaterialet mangler timeantall på ett av brukene. Driftsoverskudd er derfor benytta for å kunne gi et uttrykk for totalresultatet, men man får da ikke tatt hensyn til at ressursinnsatsen varierer.

Den vanligste ressursfaktoren å vurdere i forhold til, er altså arbeidsinnsatsen. Der-som man skulle ha tatt hensyn til den, ville inndelingen vært tilnærmet lik, fordi det ikke er vesentlig forskjell i arbeidsinnsatsen mellom gruppene. Riktignok ville to bruk ha byttet gruppe, men det er liten forskjell i resultatene mellom disse to brukene.

4 Regnskapsundersøkelse

4.1 Metode og definisjoner

De sju brukene som har deltatt i regnskapsundersøkelsen har levert inn regnskap for året før investering, investeringsåret og første driftsår etter investering. Tallene som blir presentert er gjennomsnittstall fra alle produsentene. I noen tilfeller dukker det opp «ekstreme observasjoner», da er mediantall benytta i stedet. Det er også enkelte tilfeller hvor det mangler observasjoner.

Alle skatteregnskapene er omarbeidet til driftsregnskap. Et driftsregnskap skiller seg fra skatteregnskapet, og de viktigste forskjellene er avskrivningsmetode, verdsetting av eiendeler og en del resultatkontoer. I skatteregnskapet benyttes saldoavskrivninger, mens en i driftsregnskapet benytter lineære avskrivninger. Videre følger en generell oppbygging av driftsregnskapet:

- Husdyrprodukter, jordbruk
- + Planteprodukter, jordbruk
- + Andre inntekter inkludert tilskudd
- = **Produksjonsinntekter, jordbruk**
- Variable kostnader, jordbruk
- = **Dekningsbidrag inkludert tilskudd, jordbruk**
- Faste kostnader
- = **Resultat før avskrivninger, jordbruk**
- Avskrivninger
- = **Driftsoverskudd, jordbruk**

- + Driftsoverskudd, pelsdyr
- + Driftsoverskudd, skogbruk
- + Driftsoverskudd, annen næring
- + Driftsoverskudd, tilleggsnæring
- + Lønnsinntekter
- + Pensjoner og sjukepenges
- + Årlige erstatninger
- + Renteinntekter
- Renteutgifter
- Kår
- = **Nettoinntekt**

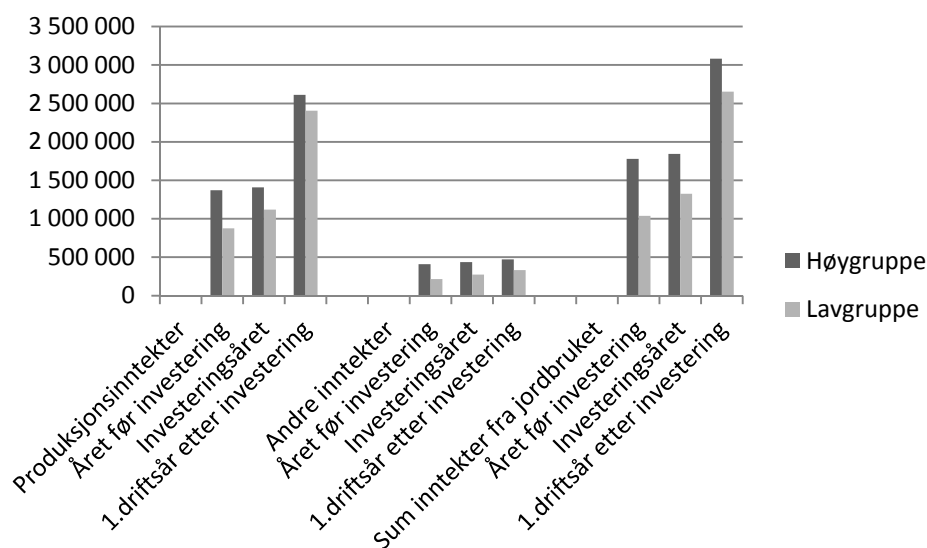
- Driftsoverskudd, jordbruk
- Kalkulert rente av eiendeler i jordbruket
- = **Familiens arbeidsfortjeneste i jordbruket**
- + Kostnader til leid arbeid
- = **Lønnsevne**

- Driftsoverskudd, jordbruk
- + Kostnader til leid arbeid
- Jordbrukets del av gjeldsrenter og kår
- = **Vederlag til arbeid og egenkapital**

4.2 Regnskapsresultat før og etter investering

4.2.1 Inntekter

Produksjonsinntekter er inntekter som kommer fra salg av husdyr- eller planteprodukter, mens andre inntekter inkluderer alle andre inntekter i jordbruket (som for eksempel tilskudd og leieinntekter). Inntektene fra jordbruket stiger i både høy- og lavgruppa etter investeringen. Det er produksjonsinntektene som får den største økningen. Lavgruppa har både før og etter investering lavere inntekter enn høygruppa. Inntektene i lavgruppa er 429 000 kroner lavere enn i høygruppa det første driftsåret etter investeringen, eller åtte prosent lavere.

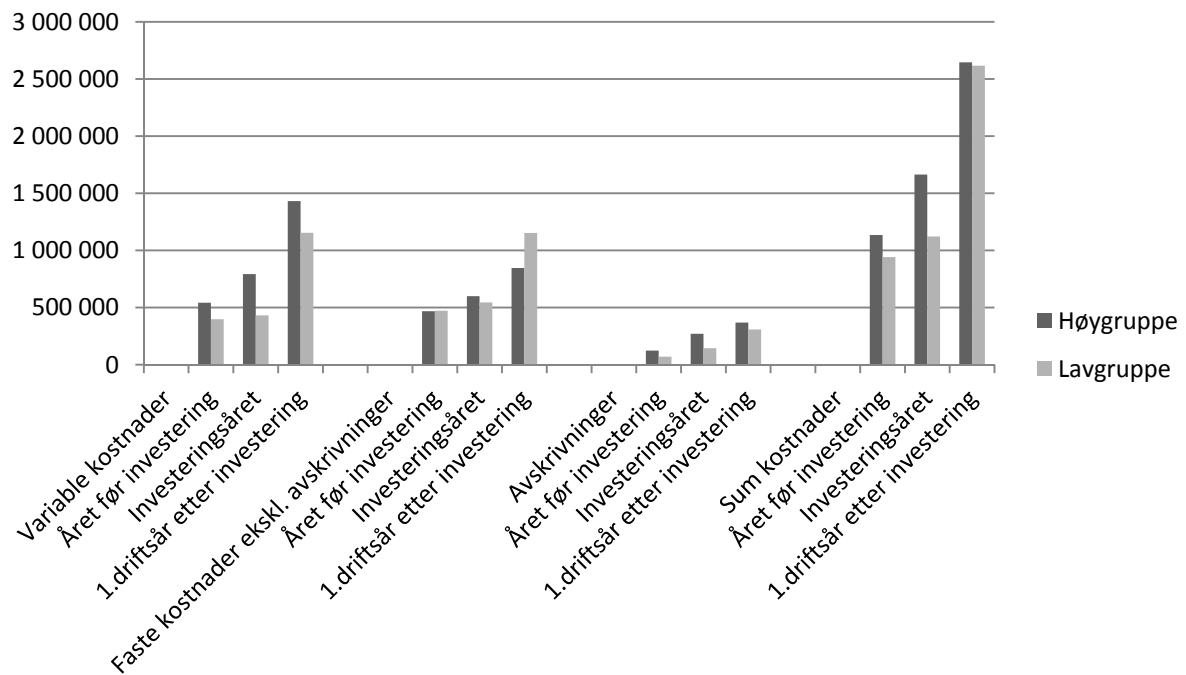

Figur 4.1 Inntekter

4.2.2 Kostnader

Variable kostnader er kostnader som avhenger av produksjonsomfanget, og består av blant annet kostnader til såkorn, gjødsel, plantevern og fôr. Faste kostnader er såkalte produksjonsuavhengige, og består av kostnader til blant annet drivstoff, vedlikehold av maskiner og bygninger, leid arbeid og administrasjon. Avskrivninger skal representere driftsmidlenes slitasje over tid. I driftsregnskapene er det benytta lineære avskrivninger, det vil si at summen avskrivninger fordeles likt over driftsmidlets levetid med like avskrivninger hvert år.

Kostnadene stiger etter investeringen. Høygruppa har 19 prosent, eller om lag 278 000 kr, høyere variable kostnader enn lavgruppa. Når det gjelder de faste kostnadene er de 16 prosent, eller 207 000 kr, lavere i høygruppa enn lavgruppa. Avskrivningene i høygruppa er 16 prosent, eller 60 000 kr, høyere enn i lavgruppa. Sum kostnader er omtrent lik for høy- og lavgruppa. Forskjellen utgjør en prosent, som tilsvarer i underkant av 30 000 kr, men øker mest for lavgruppa etter investeringen.

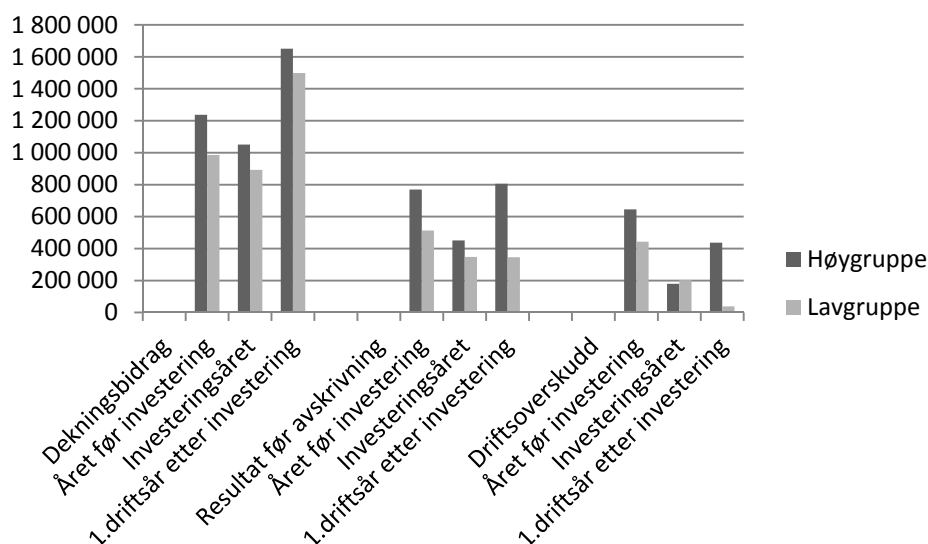
Figur 4.2 Kostnader

4.2.3 Resultat

Dekningsbidrag er produksjonsinntekter minus variable kostnader. Dekningsbidraget viser en nedgang i investeringsåret for begge gruppene. I det første driftsåret etter investering er dekningsbidraget for begge gruppene høyere enn før investering. Forskjellen mellom høy- og lavgruppa er nesten 152 000 kr, eller drøye ni prosent.

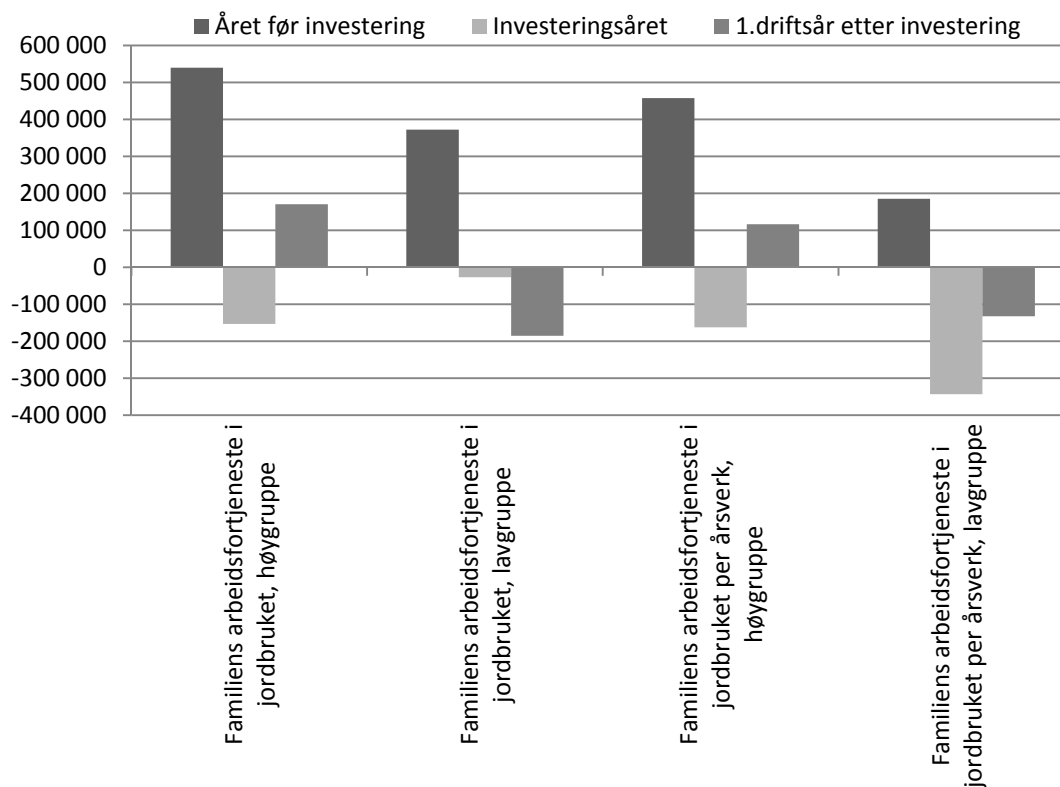
Resultat før avskrivning er dekningsbidrag minus faste kostnader eksklusive avskrivninger. Resultat før avskrivning viser omtrent den samme utviklingen, men lavgruppa har et svakere resultat før avskrivning i det første driftsåret etter investering enn de hadde i investeringsåret. Forskjellen mellom høy- og lavgruppa er nesten 159 000 kr, eller 57 prosent.

Driftsoverskuddet skal dekke godtgjørelse til eget arbeid og all innsatt kapital. Begge gruppene har en nedgang i driftsoverskuddet i investeringsåret, men der høygruppa får en oppgang i det første driftsåret etter investering fortsetter nedgangen til nesten null for lavgruppa. Forskjellen mellom høy- og lavgruppa er nesten 400 000 kr. Som nevnt i avsnitt 3.6 er det altså driftsoverskuddet året etter investering (de to siste søylene i figur 4.3 nedenfor) som definerer hva som er høygruppe og hva som er lavgruppe i dette notatet.

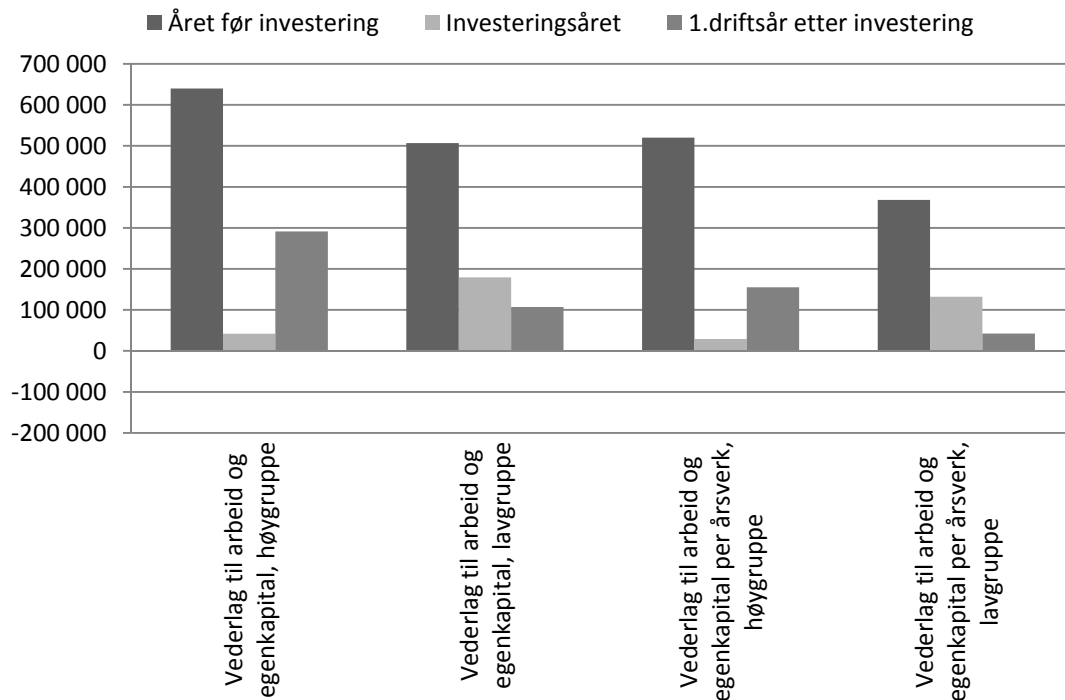
Figur 4.3 Dekningsbidrag, resultat før avskrivning og driftsoverskudd

Man kommer fram til familiens arbeidsfortjeneste når en trekker et rentekrav på all inn-satt kapital fra driftsoverskuddet. Før investeringen har begge gruppene en god arbeidsfortjeneste i jordbruket, i investeringsåret blir den negativ for begge gruppene. I det første driftsåret etter investering er det stor forskjell på gruppene. Der høygruppa får en positiv arbeidsfortjeneste på om lag 170 000 kr har lavgruppa en negativ arbeidsfortjeneste på omtrent 185 000 kr. Per årsverk (1 845 timer) er arbeidsfortjenesten noe lavere. Høygruppa har en arbeidsfortjeneste per årsverk i året etter investering på om lag 117 000 kr, mens lavgruppa har en negativ arbeidsfortjeneste per årsverk på om lag 132 000 kr. (Det er litt skummelt å regne per årsverk på negative tall fordi resultatet tilsynelatende blir bedre ved stor enn liten arbeidsinnsats).

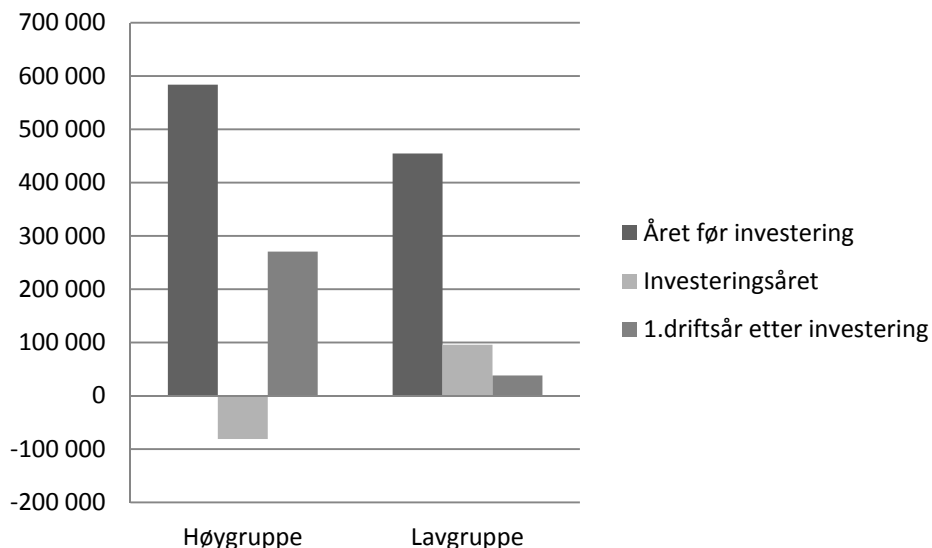
Figur 4.4 Familiens arbeidsfortjeneste i jordbruket

Vederlag til arbeid og egenkapital kommer man fram til ved å legge kostnader til leid hjelp til driftsoverskuddet og deretter trekke fra jordbrukets andel av betalte renter og kår. Vederlaget skal dekke godtgjørelse til alt arbeid og egenkapital som er satt inn i drifta. I begge gruppene synker vederlaget til arbeid og egenkapital etter investeringen. Lavgruppa har høyere vederlag i investeringsåret enn høygruppa. Det første driftsåret etter investeringen stiger vederlaget i høygruppa, mens det fortsetter å synke i lavgruppa. Vederlaget er 184 000 kr lavere i lavgruppa enn i høygruppa det første driftsåret etter investering. Når det gjelder vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk er forskjellen mellom høy- og lavgruppa om lag 113 000 kr.

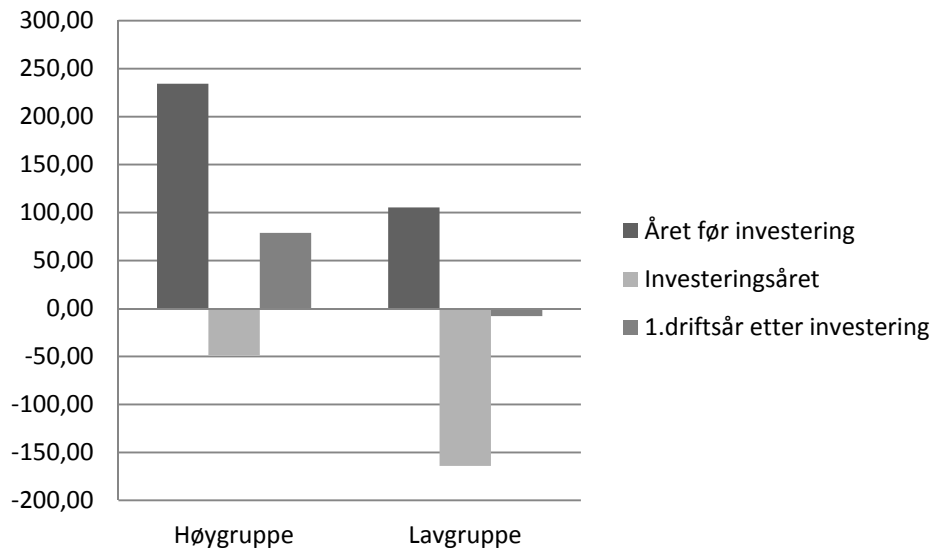
Figur 4.5 Vederlag til arbeid og egenkapital

Lønnsevne er familiens arbeidsfortjeneste pluss kostnader til leid arbeid. Lønnsevne per time er denne faktoren delt på antall timer brukt i jordbruket, både eget og leid arbeid. Lønnsevne per time vil tilsvare den timesatsen som gården kan betale for innsatt arbeidskraft når all kapital er godtgjort. Forskjellen i lønnsevne mellom høy- og lavgruppa i det første driftsåret etter investering er om lag 232 500 kr.

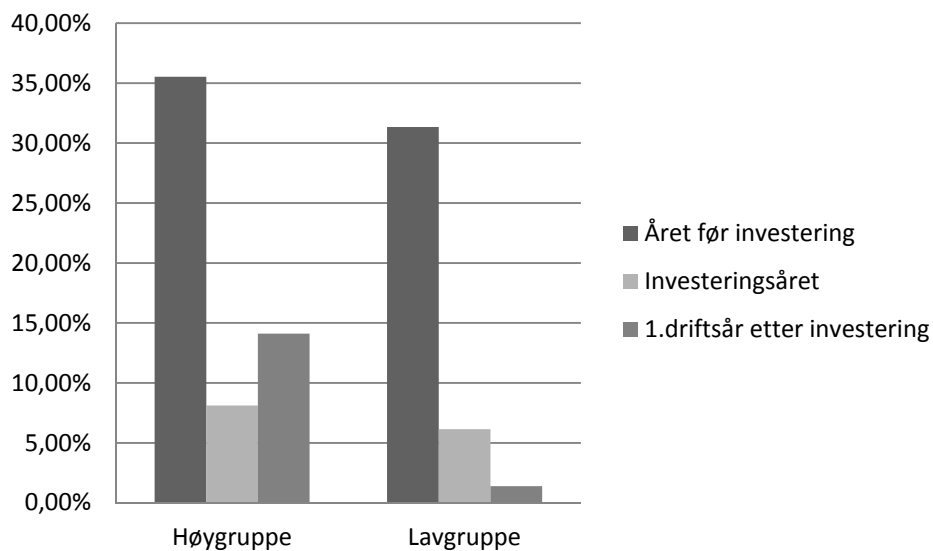
Figur 4.6 Lønnsevne i alt

Lønnsevnen per time er i alle årene lavere i lavgruppa enn i høygruppa. I det første driftsåret etter investering har høygruppa en lønnsevne per time på 79 kroner, mens lavgruppa har en lønnsevne per time på -8 kr.

Figur 4.7 Lønnsevne per time

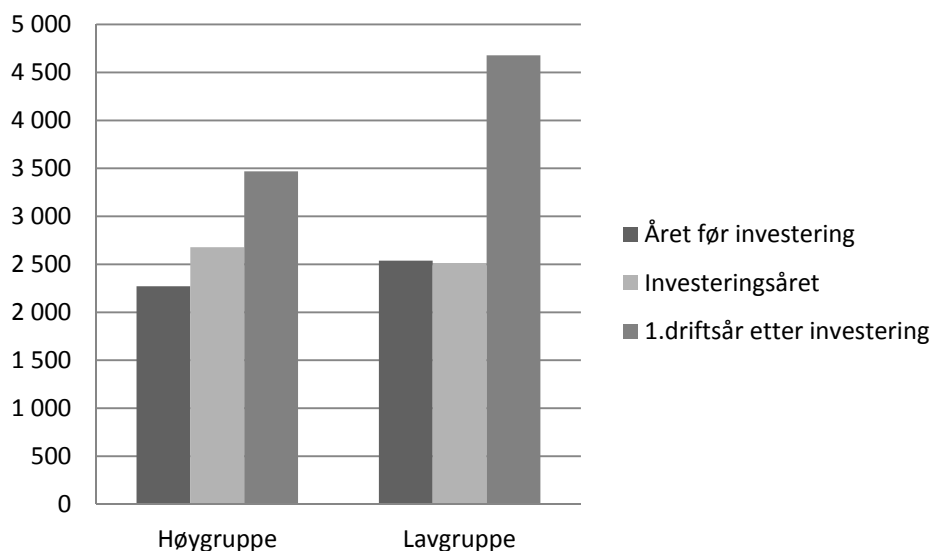
Driftsmarginen er forholdet mellom driftsoverskudd og salgsinntekter uttrykt i prosent. Den viser hvor stor andel av salgsinntektene som blir igjen som driftsoverskudd. Før investeringen har begge gruppene en god driftsmargin, men den er høyere i høygruppa enn i lavgruppa. I investeringsåret går den kraftig ned, men der høygruppa forbedrer driftsmarginen det første driftsåret etter investeringen, fortsetter driftsmarginen i lavgruppa å synke.

Figur 4.8 Driftsmargin (driftsoverskudd/driftsinntekter)

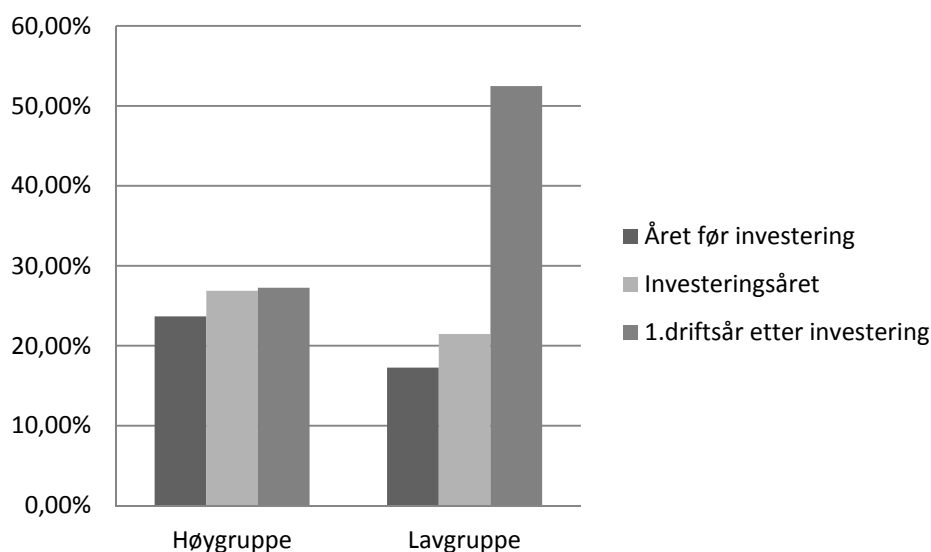
4.2.4 Arbeidsinnsats

Både høy- og lavgruppa har en økning i arbeidsinnsats etter investering. Det er i året før investering og investeringsåret ingen vesentlige forskjeller mellom arbeidsinnsatsen i de ulike gruppene. Det første driftsåret etter investering øker arbeidsinnsatsen vesentlig i lavgruppa, men dette er nok mer tilfeldige utslag i et lite utvalg enn at det uttrykker en reell forskjell.

Figur 4.9 Sum arbeidstimer

Før investering er andelen hjelp i jordbruket (både betalt og ubetalt hjelp) noe lavere i lavgruppa enn i høygruppa. Andelen stiger etter investering i begge gruppene. Den høye andelen leid hjelp etter investering i lavgruppa skyldes spesielle forhold ved utvalget. Det er bruk i begge gruppene hvor arbeidet som utføres av andre enn brukerfamilien, i vesentlig grad består av ubetalt hjelp (kårfolk eller lignende).

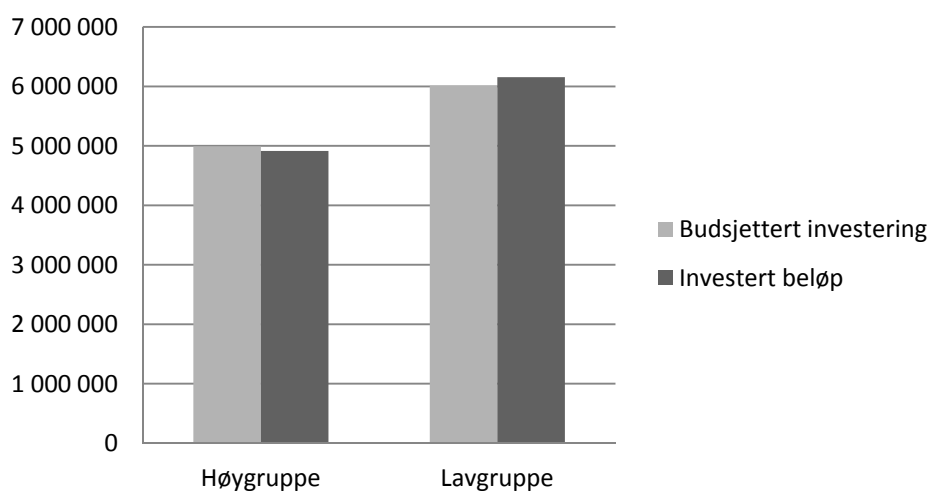
4.10 Andel leid hjelp

4.2.5 Investering

Høygruppa investerte for et lavere beløp enn lavgruppa. Dette gir utslag i høyere avskrivninger for lavgruppa, og kan være noe av forklaringen på at resultatet er dårligere i denne gruppa.

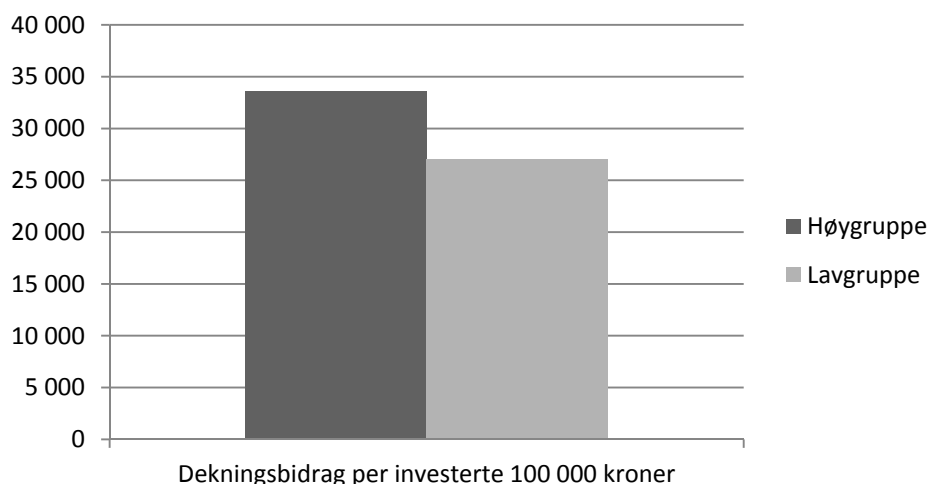
Investeringene i høygruppa ble lavere enn budsjettert med et avvik på 1,5 prosent. Investeringene i lavgruppa ble høyere enn budsjettert, med et avvik på 2,4 prosent. Her er medianen benytta fordi ett av brukene skiller seg ut i forhold til investeringsbudsjettet. Inventaret er leaset og en har ikke oversikt over sammenlignbare verdier på dette i driftsregnskapene, det er kun den årlige leasingkostnaden som kommer fram her.

Årsaken til at produsentene i høygruppa har investert for et lavere beløp enn produsentene i lavgruppa, er uklar. Melkeproduksjon er ansett for å være den produksjonen i landbruket hvor det koster mest å investere i nye driftsbygninger. Det er melkeprodusenter representert i begge gruppene. Utvalget i undersøkelsen er lite og noe av årsaken kan ligge i svakheter ved utvalget. Det økonomiske hovedpoenget er at høyere kapital-kostnad kan gi utslag i svakere resultat.

Figur 4.11 Budsjettert investering sammenlignet med faktisk investering

Siden brukene i lavgruppa har investert såpass mye mer enn brukene i høygruppa er det interessant å se på dekningsbidrag per investerte krone, for om mulig å bekrefte eller avkrefte om det i stor grad er forskjellene i avskrivninger som utgjør forskjellene i resultat mellom gruppene. Dekningsbidraget per investerte 100 000 kr i høygruppa er om lag 33 600 kr, mens det i lavgruppa er om lag 27 000 kr. Høygruppa får altså mer igjen i dekningsbidrag (som ikke inkluderer avskrivninger) enn det lavgruppa får, det er derfor ikke bare avskrivningene som utgjør forskjellene i resultat mellom gruppene.

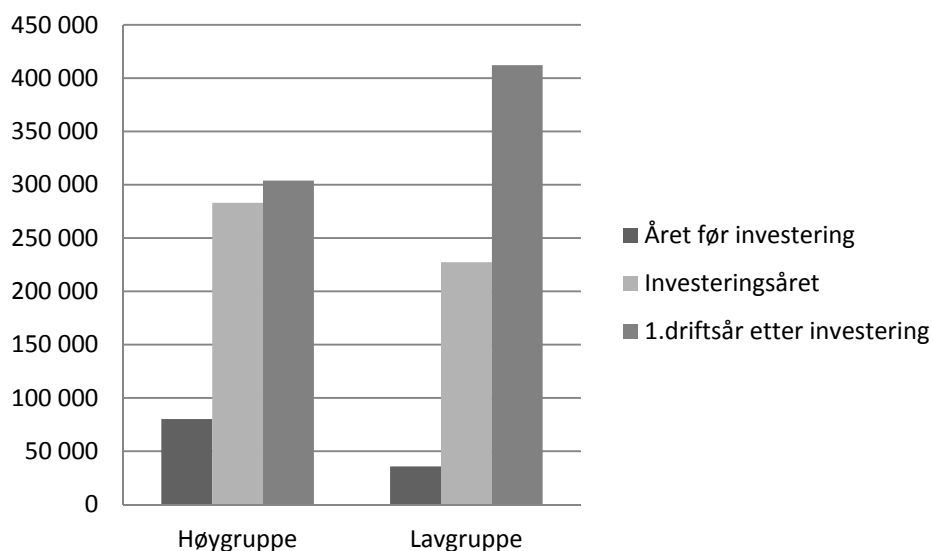
Figur 4.12 Dekningsbidrag per investerte 100 000 kroner

4.2.6 Investeringsstidspunkt

Brukene som er analysert hadde hovedtyngden av investeringene sine i 2007 og 2008. Noen av investeringsbyggene ble ikke ferdigstilt før i starten av 2009. Investeringsstidspunktet kan ha innvirkning på resultatet. Både fordi inntekter og kostnader varierer fra år til år, men også fordi det beregnes rente på innsatt kapital og rentefoten varierer noe fra år til år. I et år med høy rente vil familiens arbeidsfortjeneste og vederlag til arbeid og egenkapital bli lavere enn i et år med lavere rente og ellers like resultater, og motsatt. Rentekravet som ble benytta i 2008 var satt til seks prosent, mens det i 2009 var tre prosent. I 2007 var rentekravet satt til fem prosent. Rentekravet som blir benytta er satt med bakgrunn i pengemarkedsrenta. Brukene i høygruppa investerte på et noe senere tidspunkt enn brukene i lavgruppa, og det kan derfor synes som dette var et mer gunstig investeringsstidspunkt når man ser på rentekravet i forhold til nevnte resultatmål.

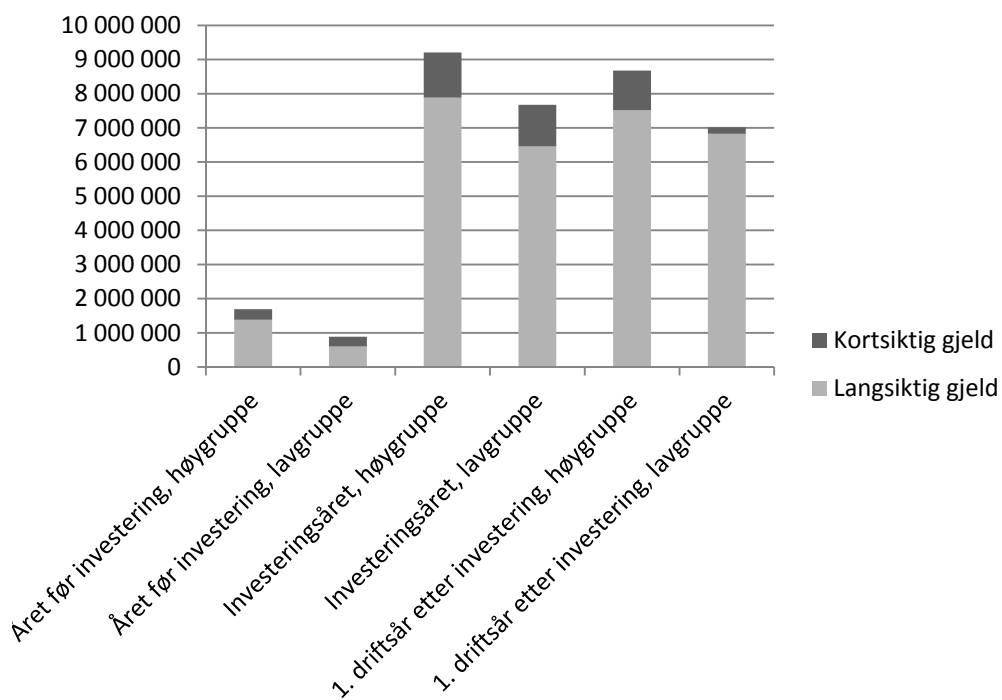
4.2.7 Renteutgifter og gjeld

Brukene i lavgruppa har lavere gjeld enn brukene i høygruppa etter investering, allikevel har de høyere renteutgifter. Renteutgiftene i høygruppa det første året etter investeringen er om lag 108 000 kr lavere enn i lavgruppa, eller 36 prosent lavere. Rentenivået på investeringsstidspunktet vil spille inn også under dette punktet, men det fins også bruk som investerte på seinere tidspunkt som har høye renteutgifter i forhold til den totale gjelda.

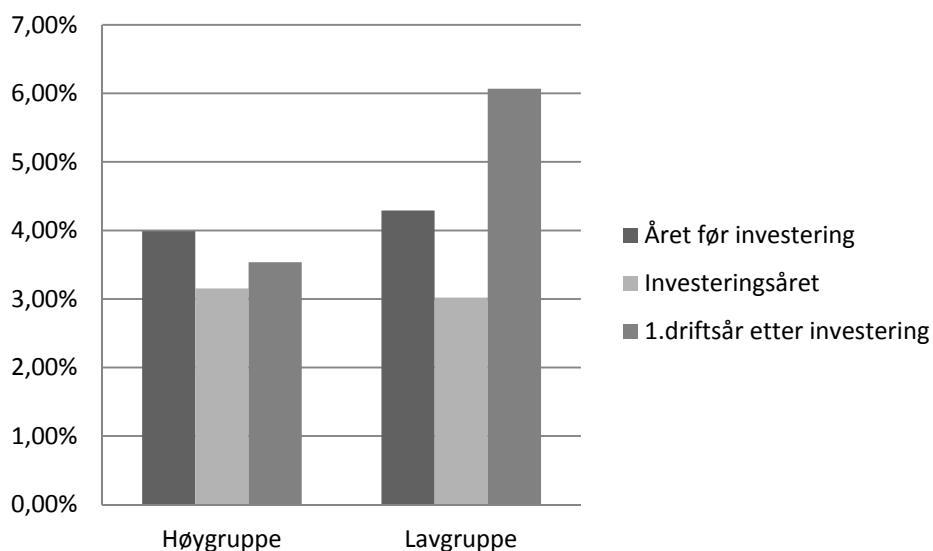

Figur 4.13 Renteutgifter

Forskjellen i sum gjeld etter investeringen er i underkant av 1,7 mill. kr. Før investeringen var differansen drøye 800 000 kr. Høygruppa pådrar seg altså mer gjeld enn lavgruppa i løpet av investeringsperioden, til tross for at de investerte for et lavere beløp.

Figur 4.14 Gjeldsoversikt

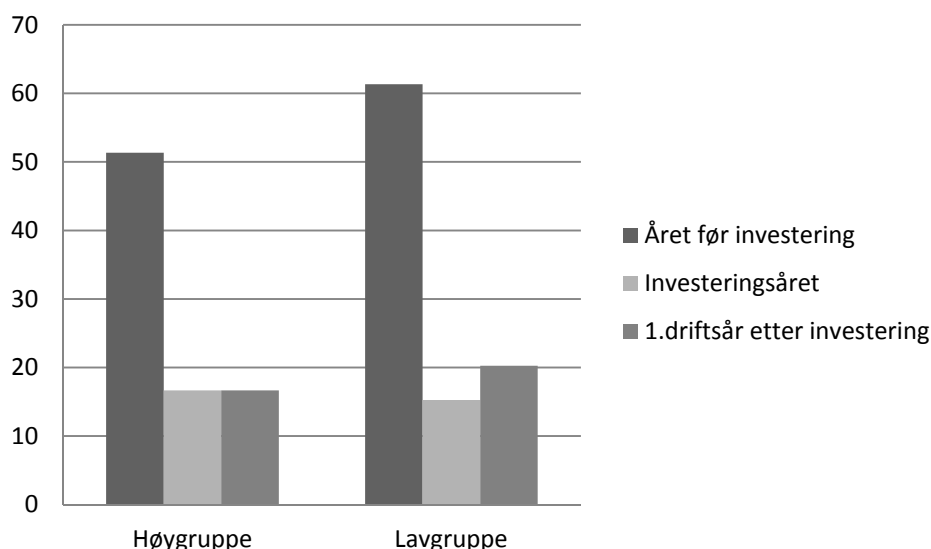

Figur 4.15 Renteutgifter/total gjeld

4.2.8 Soliditet

Soliditet vil si evne til å tåle tap. Egenkapitalprosent over 40 regnes som et solid nivå. Egenkapitalprosenten er god før investeringen, men blir for flertallet av brukene svak i etterkant, dette gjelder særlig de brukene som hadde lavest egenkapital før investeringen. Det er ingen vesentlige forskjeller i egenkapitalprosent mellom høy- og lavgruppa etter investering.

Blant brukene med høyest egenkapitalprosent finner vi også brukene med høyest rentekostnad som andel av total gjeld. I undersøkelsen som ble gjort i Hordaland fant man at lav egenkapital gav utslag i dårlige lånevilkår. Det samme er altså ikke tilfelle her. Det kunne være at årsaken til høy rentekostnad var stor andel kortsiktig gjeld med høye renter, men andelen kortsiktig gjeld for disse brukene er heller lav. Det er en uklar årsakssammenheng til hvorfor enkelte deltakere i undersøkelsen betaler så mye i rentekostnader som de gjør, mye kan tyde på at de ikke har skaffet seg de lånevilkårene de kanskje burde hatt.

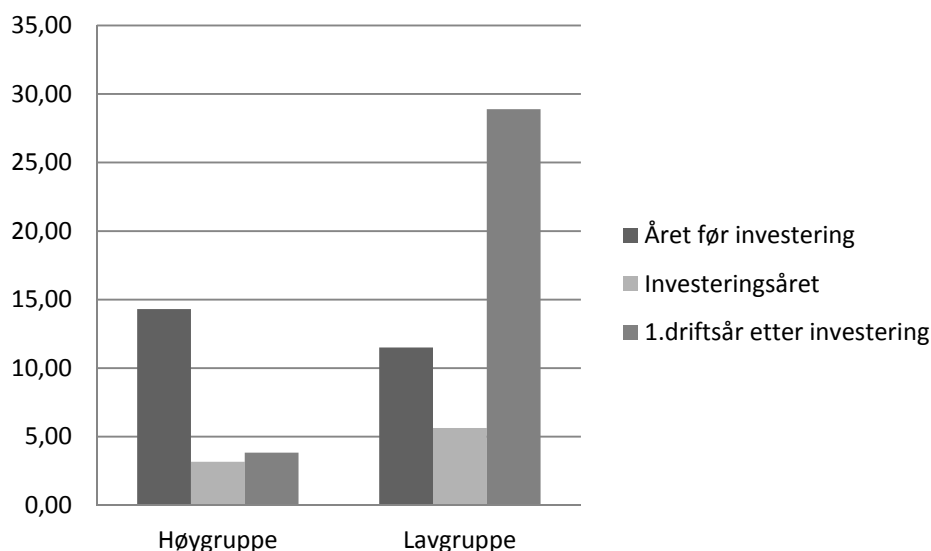

Figur 4.16 Egenkapitalprosent

4.2.9 Likviditet

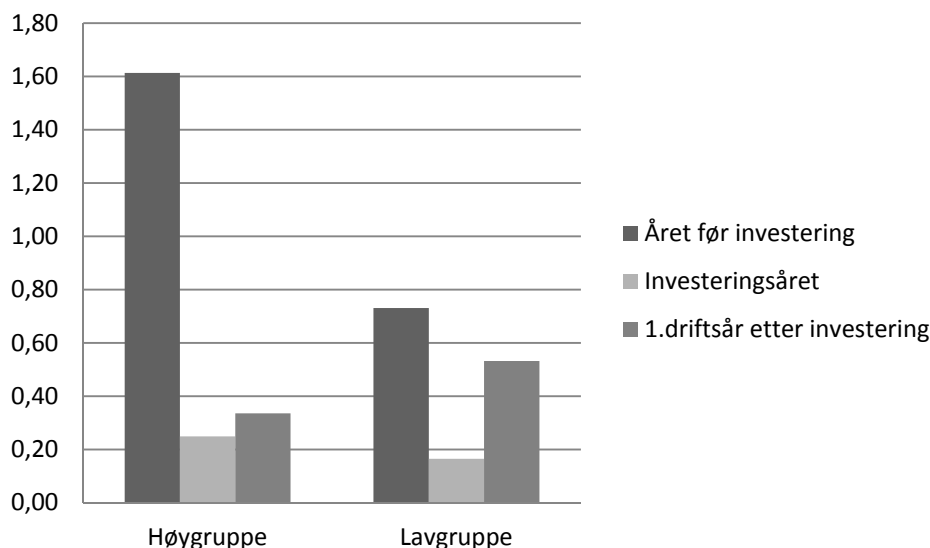
Likviditet er det samme som betalingsevne eller evne til å kjøpe. Likviditetsgradene gir et bilde av likviditeten på et gitt tidspunkt og likviditeten kan derfor være svært annerledes gjennom driftsåret enn det den er ved nyttår i regnskapsdataene. Likviditeten gjennom året vil også være forskjellig ut i fra driftsform.

Det fins ulike metoder for å beregne likviditeten, de mest vanlige å benytte er likviditetsgrad 1 og likviditetsgrad 3. Likviditetsgrad 1 er forholdet mellom omløpsmidler og kortsiktig gjeld. Omløpsmidler består av kontanter, bankinnskudd, andre verdipapirer, kundefordringer, varelager og lignende. Litteraturen gir ulike tall for hva likviditetsgrad 1 bør være, men 1,5–2,0 er antakelig tilfredsstillende. Begge gruppene er godt innenfor dette. Det fins enkeltbruk i begge gruppene som skiller seg ut i både svært positiv og svært negativ retning.

Figur 4.17 Likviditetsgrad 1

Likviditetsgrad 3 er forholdet mellom de mest likvide midlene (kontanter og bankinnskudd) og kortsiktig gjeld. Litteraturen er jevnt over enige om at denne bør være over 0,3 for å være tilfredsstillende. I investeringsåret har høygruppa en dårligere likviditetsgrad 3 enn dette, mens den i det første driftsåret etter investering forbedrer seg noe. Lavgruppa har en svært dårlig likviditetsgrad 3 i investeringsåret, men den er god ved slutten av det første driftsåret etter investeringen. Også her er det enkeltbruk i begge grupper som skiller seg ut i positiv og negativ retning.

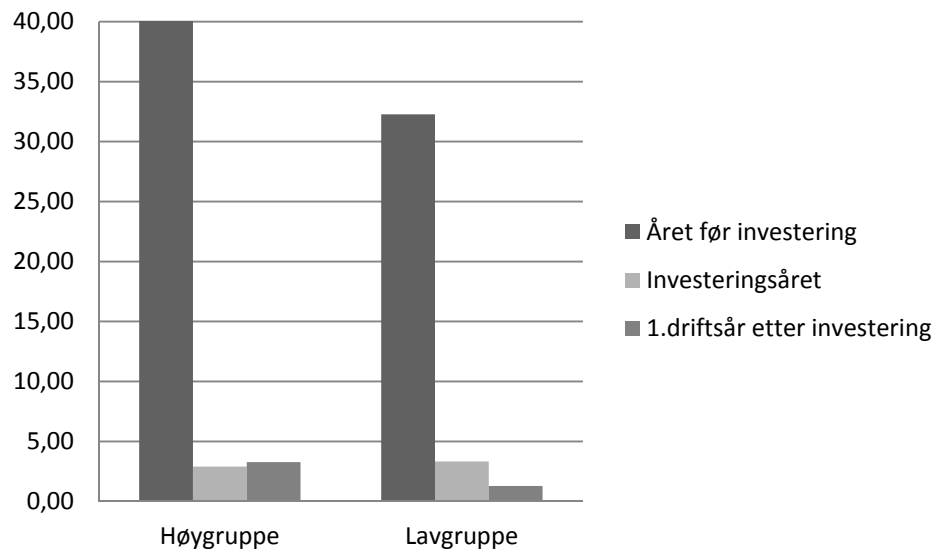
Figur 4.18 Likviditetsgrad 3

Rentekostnadene ved utbyggingene er ofte svært store. Selv om mange av brukerne oppgir i intervjuene at de ønsker at drifta ikke skal finansieres fra lønnsinntekt eller lignende, vil brukerfamiliens tilgang til likvide midler til syvende og sist være viktig. Figuren nedenfor viser forholdet mellom brukerfamiliens tilgang på likvider og renteutgiftene, og sier noe om familien er i stand til å betale rentene. Dette målet kan sammenlignes med det som i litteraturen kalles rentedekningsgrad som bør være over tre. For familiebedrifter med ulønnet arbeidskraft bør en egentlig trekke fra en kalkulert betaling for ulønnet arbeidskraft. Denne arbeidsbetalingen kan settes lik faktisk eller planlagt privatforbruk medregnet skatt. Det er ikke gjort nedenfor, og betyr at evnen til å betale rentekostnader er enda litt dårligere enn vist.

Utregningen som er brukt er som følger:

$$\frac{\text{Brukerfamiliens nettoinntekt (se kap. 4.1) + renteutgifter}}{\text{renteutgifter}}$$

Før investering er forholdet mellom tilgang på likvide midler og renteutgifter langt over kravet i begge gruppene (høygruppen sprenger figurskalaen og er 91). I investeringsåret ligger forholdet rundt tre i begge gruppene, altså omtrent på grensen av minimumsanbefalingen. Det første driftsåret etter investering stiger forholdet litt i høygruppa, mens det fortsetter å synke i lavgruppa. I lavgruppa er forholdstallet da drøyt en og det pleier å anses som et kritisk nivå der långivere vil være skeptiske til å gi ytterligere gjeld. I høygruppa er forholdet drøyt 3 det siste året.

Figur 4.19 Brukerfamiliens tilgang på likvider/renteutgifter

5 Sammenligning av budsjett og resultater

5.1 Investeringer

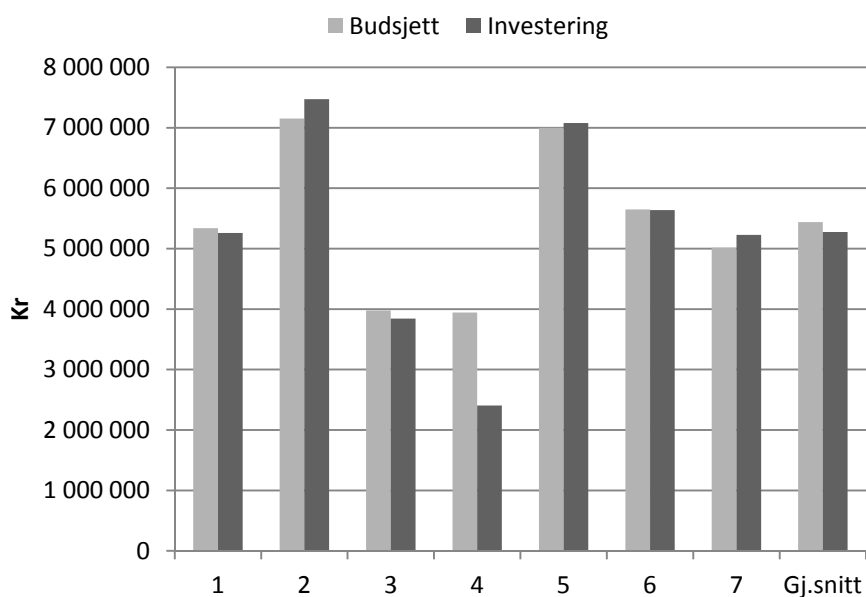
Kostnadsoverslag for utbygginga er hentet fra driftsplanene for utbygginga som ble sendt Innovasjon Norge ved søknad om støtte. Faktisk investeringskostnad er hentet fra regnskap og intervju med utbyggerne. Deltakerne i undersøkelsen investerte som tidligere nevnt i årene 2007 og 2008. Investert beløp hos de sju brukene vi har data fra varierer fra 2,3 mill. kr til 7,5 mill. kr, med et gjennomsnitt på 5,3 mill. kr.

Flertallet av brukene har detaljerte investeringskalkyler som er basert helt eller delvis på anbud fra utbyggere. For deler av utbyggingen hvor man ikke har hatt anbud, er det flere som har benytta utbyggingskostnader fra lignende utbygginger i samme område og produksjon. Normkalkyler fra NILF er også inne i noen av budsjettene.

I gjennomsnitt for de sju produsentene ligger investert beløp tre prosent under kostnadsoverslaget. Et av brukene har et veldig stort avvik i forhold til budsjett, hovedårsaken er at inventaret i driftsbygningen er leaset og verdien på det leasede utstyret kommer ikke fram av regnskapsdataene. De resterende seks brukene har små avvik i forhold til budsjett, med variasjoner fra -2 til +4 prosent i forhold til budsjettert investeringskostnad. Kronemessig er variasjonen fra 137 000 kr lavere enn budsjettert til 320 000 mer enn budsjettert.

I undersøkelsen som ble gjort i Hordaland var avvikene mye større enn i denne undersøkelsen. Årsaken til avvikene her var at utbyggingskostnadene hadde økt mye i perioden og at planene var endra mye fram til investeringen ble utført.

Innovasjon Norge fikk i mastergradsoppgaven kritikk for å komme inn på et seint tidspunkt i investeringsprosessen, men en fordel med dette kan være at planene blir mer realistiske i forhold til investeringen.

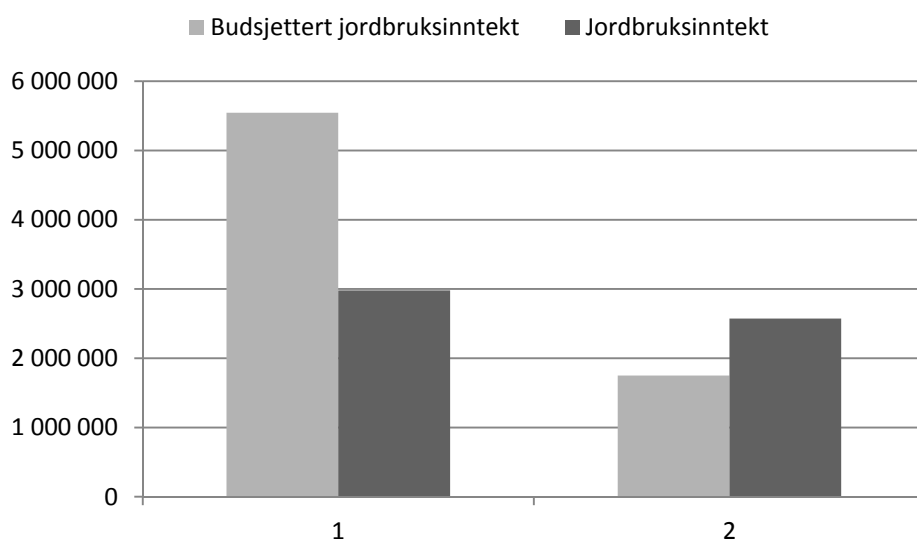
Figur 5.1 Budsjetterte investeringskostnader sammenligna med faktisk investeringskostnad

5.2 Resultat

Driftsplanen som ble sendt Innovasjon Norge ved søknad om støtte til utbygging er sammenlignet med driftsregnskap som er utarbeida av NILF. Flertallet av brukene har tatt høyde for en gradvis produksjonsutvikling i driften, vi har benytta aktuelt driftsår som sammenligningsgrunnlag. Innholdet og detaljnivået i driftsplanene har store variasjoner, og antallet observasjoner varierer derfor fra to til sju for de ulike sammenligningsparameterne.

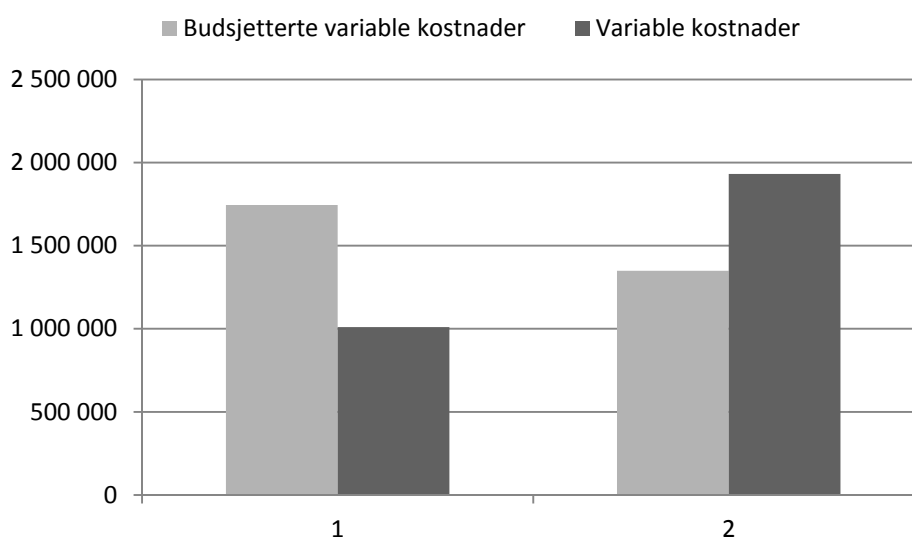
5.2.1 Inntekter, variable kostnader og dekningsbidrag

To av driftsplanene har budsjettall for produksjonsinntekter fra jordbruket og variable kostnader. Et tredje bruk har også budsjettall for dette, men tallene gjelder kun for den nye produksjonen. Dette gir ikke sammenligningsgrunnlag siden det drives andre produksjoner i tillegg og bruket er derfor utelatt fra sammenligningen. Det første bruket har et avvik i forhold til budsjett på -22 prosent, mens det andre bruket har et avvik på +47 prosent. Årsaken til avvik i produksjonsinntekter hos det første bruket skyldes lavere pris, produksjonen kom senere i gang enn planlagt og produksjonsnivået ble noe lavere enn planlagt. Hos det andre bruket er årsaken høyere produksjon og en noe høyere pris i markedet enn planlagt.

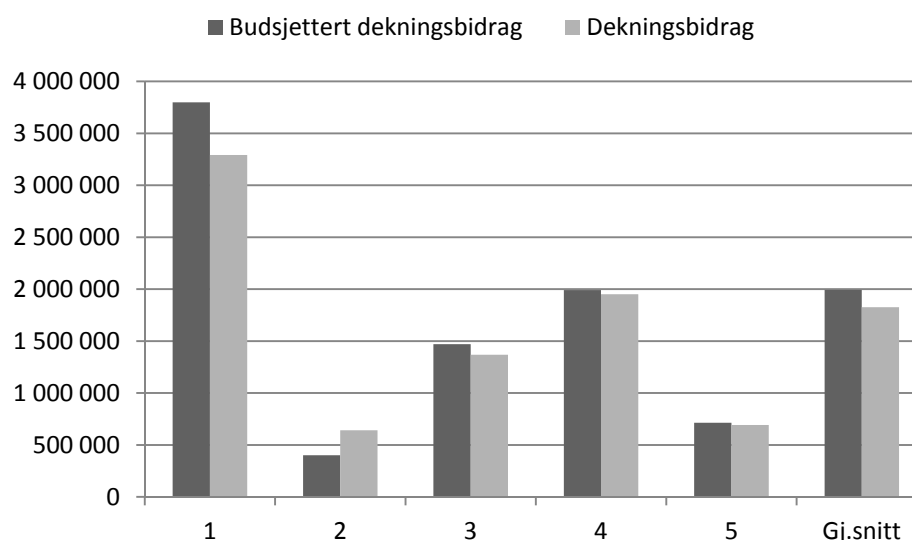
Figur 5.2 Budsjettert jordbruksinntekt sammenlignet med faktisk jordbruksinntekt

Det første bruket har et avvik i budsjetterte variable kostnader på -42 prosent, mens det andre bruket har et avvik på +42 prosent. Det første bruket har ikke spesifisert de variable kostnadene i budsjettet og det er derfor vanskelig å si noe videre om årsaken til avviket. Hos det andre bruket skyldes avviket store økninger i varekostnad.

Figur 5.3 Budsjetterte variable kostnader sammenligna med faktiske variable kostnader

Det er tre bruk, i tillegg til de to brukene over, som har et budsjettert dekningsbidrag i driftsplanene. Brukene har avvik fra budsjett som varierer fra -13 til +60 prosent, med et gjennomsnitt på -8 prosent. Kronemessig varierer avvikene fra -507 000 til +241 000, gjennomsnittet er -167 000 kr. Siden brukene som ikke er beskrevet over (under punktet inntekter og variable kostnader), ikke har spesifisert inntekter eller variable kostnader i planene er det vanskelig å si noe om årsaker til avvikene. For oppfølging og kontroll av økonomien ville det vært hensiktsmessig med høyere detaljeringsgrad i driftsplanene.

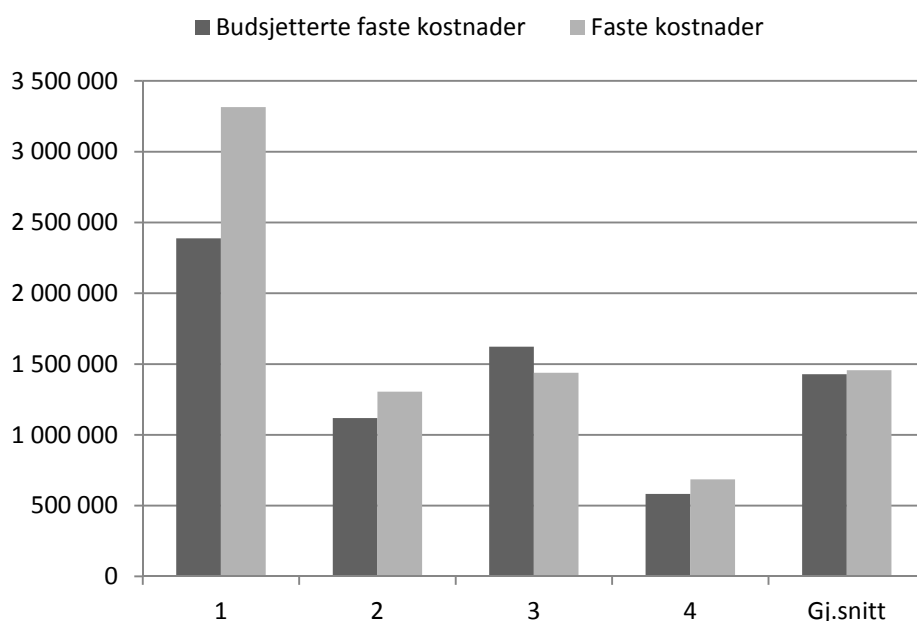
Figur 5.4 Budsjettert dekningsbidrag sammenlignet med faktisk dekningsbidrag

5.2.2 Faste kostnader

Det er fem av brukene som har spesifisert faste kostnader i driftsplanene. Ett av brukene har kun en sum, ett annet har kun skilt ut avskrivninger fra faste kostnader. De resterende tre har detaljerte budsjett over de faste kostnadene.

Bruket som kun har en sum for de faste kostnadene i planen har to ulike budsjetter i søknad og driftsplan. I driftsplanen fremkommer ikke de faste kostnadene, mens det fremkommer en sum i søknaden. Disse to stemmer ikke overens og bruket er derfor utelatt fra sammenligningen.

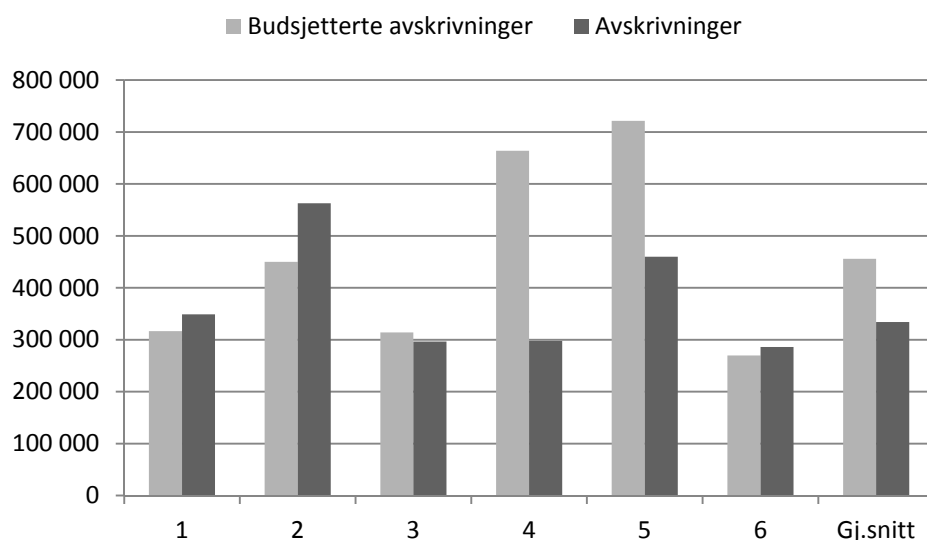
Brukene har avvik fra budsjett som varierer fra -11 til +39 prosent, med et gjennomsnitt på +2 prosent. Kronemessig varierer avvikene fra -184 000 til +927 000 kroner, med et gjennomsnitt på 29 000 kr.

Figur 5.5 Budsjetterte faste kostnader sammenlignet med faktiske faste kostnader

5.2.2.1 Avskrivninger

Seks av brukene har spesifisert avskrivninger i driftsplanene. Avvik fra budsjett varierer fra -55 til +25 prosent, gjennomsnittlig avvik er -27 prosent. Siden investeringene ikke skilte seg vesentlig fra budsjetterte investeringer burde ikke avvikene være så store. Årsaker kan ligge i forskjeller mellom driftsregnskap og skatteregnskap, og eventuelt andre anskaffelser eller frasalg som ikke ligger inne i planene, for eksempel tilleggsinvesteringer i maskinparken. Dersom man ser på nettoinvesteringer i maskiner m.m. i driftsregnskapet er det to av brukene som har en større positiv nettoinvestering i løpet av perioden man har regnskap over. Begge disse brukene har lavere faktiske avskrivninger sammenlignet med budsjett så årsaken ligger trolig ikke her. Driftsplanen til ett av disse brukene baserer seg trolig på skattemessige avskrivninger fordi de skattemessige avskrivningene og budsjett er forholdsvis like. I driftsplanen til det andre av disse brukene er det ikke tatt hensyn til eldre avskrivninger. Dersom dette hadde vært gjort ville budsjettet vært høyere og faktiske avskrivninger ville da blitt lavere enn budsjettet.

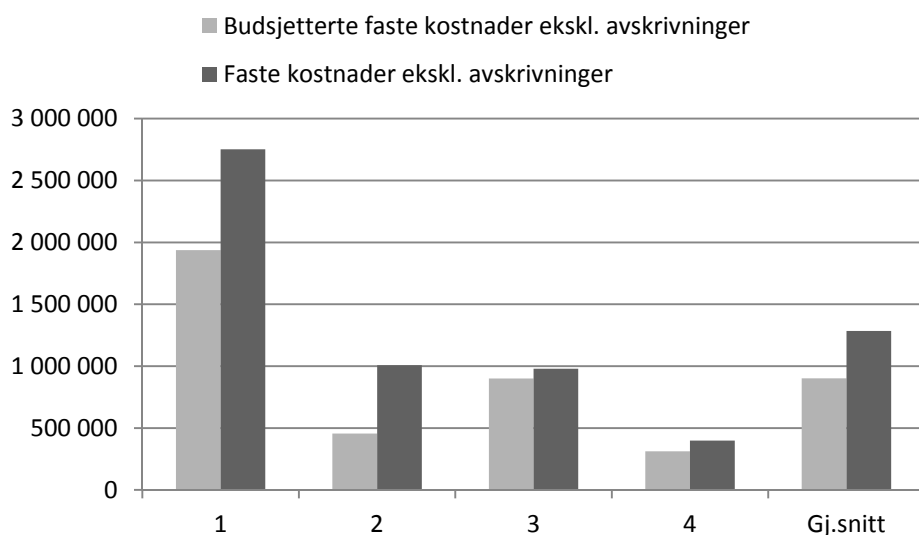

Figur 5.6 Budsjetterte avskrivninger sammenlignet med faktiske avskrivninger

5.2.2.2 Faste kostnader eksklusive avskrivninger

Det er mulig å finne et budsjettert tall på faste kostnader eksklusive avskrivninger hos fire av brukene. Alle brukene har en høyere faktisk kostnad enn det budsjettet viser, med variasjoner fra 9 til 121 prosent og et gjennomsnitt på 42 prosent. Kronemessig er variasjonen fra 78 000 til 815 000 kr, med et gjennomsnitt på 383 000 kr.

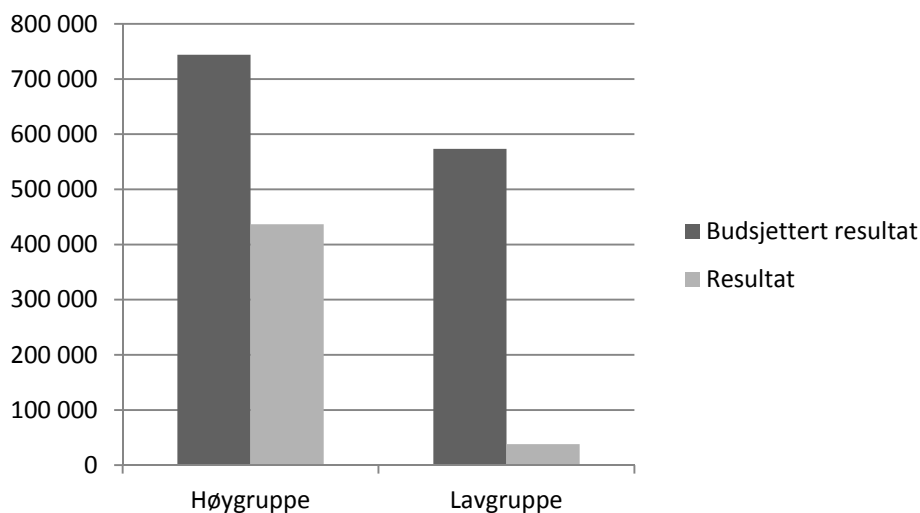
Det er tre av brukene som har spesifisert de faste kostnadene videre. Hvilke faste kostnader som avviker mest varierer noe mellom brukene, men flertallet av de faste kostnadene er underestimert hos alle de tre brukene. Spesielt gjelder dette kostnader til drivstoff, vedlikehold av maskiner/redskaper/bygninger, leie av maskiner/kvote/jord og administrasjon.

Figur 5.7 Budsjetterte faste kostnader eksklusive avskrivninger sammenlignet med faktiske faste kostnader eksklusive avskrivninger

5.2.3 Driftsoverskudd

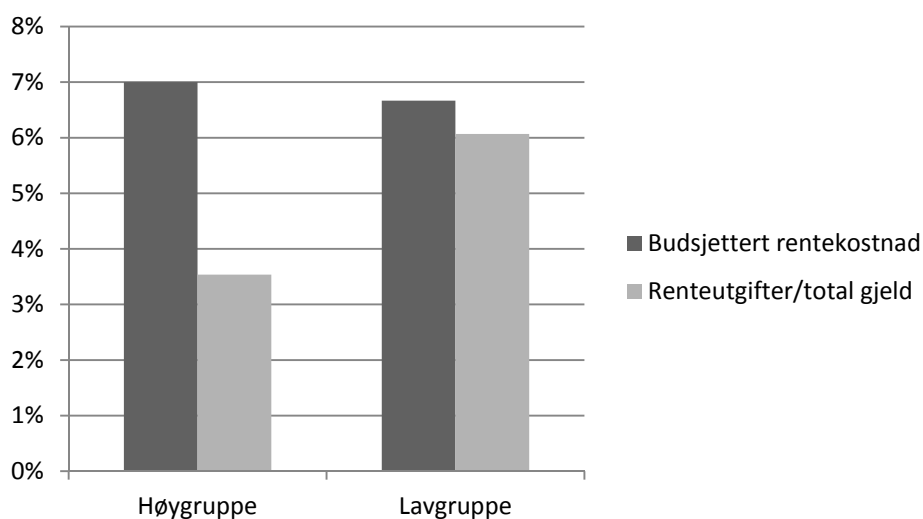
Dette er det viktigste resultatmålet i alle planene, og viser hvordan driften egentlig har gått etter at alle kostnader er trukket fra inntekten. Alle planene hadde budsjetterte tall for driftsoverskuddet. I høygruppa er det gjennomsnittlige budsjetterte overskuddet drøye 744 000 kr, mens driftsoverskuddet er i underkant av 437 000 kr. Noe som gir et avvik på 41 prosent, eller 307 000 kr. I lavgruppa er det gjennomsnittlige budsjetterte overskuddet om lag 573 000 kr, mens driftsoverskuddet er 38 000 kr i snitt. Avviket her er på 93 prosent, eller 535 000 kr. Det er kun ett bruk som har et høyere driftsoverskudd enn budsjettert. Årsaken er som man kan se ellers i notatet sammensatt, men hovedårsaken er trolig høye faste kostnader.

Figur 5.8 Budsjettert driftsoverskudd sammenlignet med faktisk driftsoverskudd

5.2.4 Renteutgifter

Begge gruppene betaler mindre renter enn budsjettert, men høygruppa har vesentlig lavere renter enn lavgruppa. Vær oppmerksom på at her er rente på all gjelda til brukerfamilien benytta som grunnlag. Det er dessverre ikke mulig å skille rente på gjeld som gjelder utbyggingen fra annen gjeld i driftsregnskapene.

Figur 5.9 Budsjetterte renteutgifter sammenlignet med renteutgifter dividert med total gjeld

6 Oppsummering og konklusjon

6.1 Punktvis oppsummering

Under følger en punktvis oppsummering av funnene i undersøkelsen. Se kapittel 4 og 5 for mer utdypende informasjon.

6.1.1 Regnskapsanalyse

- Brukene i høygruppa hadde høyere inntektsgrunnlag i jordbruket før investeringen enn det brukene i lavgruppa hadde. Brukene i høygruppa hadde også dette etter investeringen, men lavgruppa har en solid inntektsøkning etter investeringen og nærmer seg høygruppa
- Brukene i høygruppa har høyere variable kostnader enn brukene i lavgruppa før investeringen. Det samme gjelder etter investeringen.
- De faste kostnadene eksklusive avskrivninger er omtrent like i høygruppa og lavgruppa før investeringen. Etter investeringen er de faste kostnadene mye høyere i lavgruppa enn i høygruppa. Det er først og fremst høye faste kostnader som utpeker seg som årsaken til at resultatene i lavgruppa er dårligere enn i høygruppa.
- Avskrivningene er noe lavere i lavgruppa enn i høygruppa alle årene.
- Sum kostnader er lavere i lavgruppa enn i høygruppa før investeringen. Etter investeringen er summen omtrent lik.
- Dekningsbidraget viser positiv utvikling i begge gruppene etter investering sammenlignet med både året før investering og investeringsåret. I lavgruppa er dekningsbidraget om lag ni prosent lavere enn i høygruppa det første driftsåret etter investering.
- Høygruppa har positiv utvikling i driftsoverskuddet det første driftsåret etter investeringen, noe lavgruppa ikke har. Det kan bedre seg med tiden, men det er noe som denne undersøkelsen ikke ser videre på.
- Høygruppa har jevnt over bedre resultater enn lavgruppa på alle resultatmålene.
- Brukene i lavgruppa har investert for en større sum enn det brukene i høygruppa har gjort.
- Dekningsbidraget per investerte krone er lavere i lavgruppa enn i høygruppa.
- Brukene i lavgruppa har mye større renteutgifter enn det brukene i høygruppa har.
- Sum gjeld i høygruppa er høyere enn i lavgruppa, dette til tross for at de har investert for et lavere beløp.
- Rentefoten er høyere i lavgruppa enn i høygruppa.
- Brukene i høygruppa har gjennomsnittlig høyere driftsoverskudd før investering enn det brukene i lavgruppa har. Dette kan tale for at dersom man har et godt økonomisk grunnlag før investering, vil man ha mulighet for at det går bedre under og etter investeringsperioden også. Her er det imidlertid store variasjoner innad i gruppene som gjør det vanskelig å konkludere på dette punktet.
- Lavgruppa har noe bedre egenkapitalprosent enn høygruppa etter investeringen.
- Likviditeten får en kraftig knekk i investeringsåret, mens den er på bedringens veg det første driftsåret etter investering. Lavgruppa har noe bedre likviditet enn høygruppa etter investeringen.
- Forholdet mellom renteutgifter og tilgang på likvide midler er godt i begge gruppene før investering. Forholdstallet synker kraftig i investeringsåret, men kan fortsatt

sies å være tilfredsstillende. Det første driftsåret etter investering har høygruppa en forbedring i dette forholdet. I lavgruppa fortsetter forholdstallet og synke, og går under nivået på hva som ansees som tilfredsstillende.

6.1.2 Driftsplan og budsjetter sammenligna med resultater

- Det er ikke store avvik fra budsjett når det gjelder investeringssummen.
- To av brukene har budsjettert inntektene. Det ene bruket har høyere inntekter enn budsjettert, det andre lavere.
- Det samme gjelder de variable kostnadene.
- Fem av brukene har budsjettert dekningsbidraget. For flertallet av disse er dekningsbidraget lavere enn budsjettert.
- Fem av brukene har budsjettert faste kostnader, hvor fire av disse har et troverdig budsjett. Det er kun ett av disse brukene som har lavere faste kostnader enn budsjettert.
- I seks av driftsplanene er det budsjettert avskrivninger. Det er forholdsvis store avvik fra budsjett på flertallet av brukene. Avvikene er både positive og negative. Noe av årsaken kan være forskjeller mellom skatteregnskap og driftsregnskap, eller at det ikke tas hensyn til eldre eiendeler og eventuelle tilleggsinvesteringer i maskiner og utstyr.
- Når det gjelder faste kostnader eksklusive avskrivninger har alle brukene høyere faktiske kostnader enn budsjettert.
- Driftsoverskuddet er mye lavere enn budsjettert i både høy- og lavgruppa, med henholdsvis avvik på -41 og -93 prosent. Det er kun ett bruk som har høyere driftsoverskudd enn budsjettert.
- Renteutgiftene (som andel av total gjeld) er lavere enn budsjettert rente i begge gruppene, men lavgruppa betaler en mye høyere renteutgift som andel av total gjeld enn det høygruppa gjør.
- Rentemessig var 2008 et bedre år å investere enn 2007.
- Mangler ved budsjettarbeidet: en av planene har utelatt eldre avskrivninger i resultatberegningen. Summen her var forholdsvis lav i driftsregnskapet for 2007 med en sum på i underkant av 70 000, men den burde allikevel ha vært medregnet i driftsplanen. I planen fremkommer også kun resultat før avskrivning, men det er forholdsvis enkelt å komme frem til et driftsoverskudd som inkluderer de nye avskrivningene. Det er også svakheter ved budsjettet til et av de andre brukene, hvor man får tilnærmet samme tall for dekningsbidrag og driftsoverskudd dersom man sammenligner ulike tall i planen.

6.1.3 Årsaker til svake resultater

- Flere av brukene opplever sviktende priser på produktene de leverer.
- De variable kostnadene økte mer enn forventet, blant annet er prisen på kraftfôr og strøm høy.
- Mange av brukene, spesielt i lavgruppa, har høye faste kostnader. Årsaken er uklar, men manglende økonomisk oversikt og svakheter ved driftsplanene kan spille inn.
- Senere oppstart av (full) produksjon enn planlagt.
- Lavere produksjon enn planlagt.
- Høy nyrekruttering av dyr.
- Økte byggekostnader sammenligna med budsjett, uforutsette utgifter.
- Flere opplever merarbeid på grunn av teknisk svikt ved detaljer i driftsbygningene.

6.2 Diskusjon

Det er store variasjoner mellom detaljeringsgraden i de ulike driftsplanene. For enkelte var heller ikke driftsplanen et særlig realistisk oppsett. Noen opplever at det burde vært mer planlegging i forkant av investeringen. En mer detaljert og gjennomtenkt driftsplan både på investering, produksjon og økonomi kunne vært fordelaktig her.

For bedre oppfølging og kontroll av budsjetter og resultater ville det vært hensiktsmessig å sette noen krav til hva en driftsplan skal inneholde. Et minimumskrav burde være inntekter, variable kostnader, avskrivninger og andre faste kostnader. De faste kostnadene kan gjerne være spesifisert mer. Driftsplanene burde også inneholde tydeligere produksjonsspesifikke mål. I tillegg er det en fordel med driftsplaner som ser på ulike alternativer for investering og hvordan resultatene vil bli med ulike priser og kostnader. Det kunne for eksempel vært satt opp to-tre scenarioer: mest forventede «case» og beste og verste «case»

For at bøndene i større grad skal oppleve driftsplanene som nyttige, burde det også være krav til en gjennomgang av resultatene, for eksempel hvert år i fem år i etterkant av investeringen. Det er et fåtall av bøndene som har sammenlignet resultatene med driftsplanen. Enkelte av deltakerne i undersøkelsen har gjort dette i samarbeid med regnskapsfører, og opplever det som svært nyttig.

Flere av brukene har ikke kommet i gang med drifta til ønsket tidspunkt, det burde tas større høyde for dette i planleggingen. Dersom man har med ulike scenarioer i driftsplanen, vil man kunne ta hensyn til dette. Man kan også stille strengere krav til utbyggere for å få gjennomført utbyggingen til planlagt tid. I Norsk Landbruk nr. 5 2012 skrives det om bruk med større investeringer som har positiv erfaring med engasjering av byggeledere. Det burde vurderes om bruk av slike kan være en fordel ved utbygging. Norsk Landbruksrådgiving anbefaler i artikkelen å bruke fagfolk gjennom hele byggeprosessen. Et av brukene i vår undersøkelse opplevde at rådgiverne motarbeidet deres ønsker, og byttet derfor rådgivere. Flesteparten av brukene i denne undersøkelsen har valgt å benytte seg av fagfolk fra samvirke eller lignende mottakere av produkter fordi denne rådgivingen er rimelig. En slik rådgiver vil alltid ha to oppdragsgivere, bonden selv og organisasjonen en er ansatt hos. Det er ikke derfor alltid gitt at rådene som gis er de beste for bonden, og det er viktig å vurdere hvorvidt rådgiverne gir de beste løsningene for sitt bruk og sin investering. Annen hjelp til planlegging har deltakerne i undersøkelsen mottatt fra regnskapsfører dersom de ikke har utført planleggingen selv.

Flere av bøndene er mer opptatt av likviditet og produksjonsresultater enn det økonomiske resultatet. Enkelte av deltakerne i undersøkelsen har også liten oversikt over de økonomiske resultatene. Det at de er mer opptatt av likviditeten enn det økonomiske resultatet kan ha med den tradisjonelt langsiktige tankegangen i landbruket, hvor man ser det som viktig å føre gården videre til neste generasjon. Dette er også noe av grunnen til at mange investerer, alternativet til å investere er at man på sikt velger å gi seg som bonde. Det at bøndene er mer opptatt av produksjonsresultater, som for eksempel antall avvente griser per purke eller antall liter melk per årsku, har antakelig en sammenheng med identiteten som bonde og at man ønsker å være flink. Det er flere av produsentene som sammenligner sine produksjonsdata med tall på landsbasis eller tilsvarende. På den ene siden kan det være positivt å arbeide for gode produksjonsresultater fordi man da ofte også får et godt dekningsbidrag. På den andre siden utelater man de faste kostnadene helt ved bare å se på produksjonsresultatene, og det er for mange av deltakerne i undersøkelsen de faste kostnadene som er «problemet». Man burde også se på mer enn bare produksjonsresultatene for blant annet å få de beste prisene på produkter og innsatsfaktorer. Det hjelper ikke om du klarer å produsere veldig mye av noe dersom du oppnår en elendig pris på produktene dine.

I enkelte av driftsplanene har saksbehandler i kommunen fylt ut noen punkter som vi mener det hadde vært fordelaktig om bøndene gikk gjennom selv. Det kan stilles spørsmål til hvorfor kommunen skal fylle ut markedsspesifikke spørsmål m.m. rundt investeringene i driftsplanene/søknadene. På denne måten vil man i større grad få bøndene til å tenke igjennom ulike risikoer ved investeringen. Et par av deltakerne i undersøkelsen opplevde sviktende priser på produktene de leverer, men det er ikke sikkert at en slik gjennomgang av risikofaktorer ville ha gjort at de valgte annerledes i investeringsperioden. På den andre siden er det flere av bøndene som opplever dagens krav i Innovasjon Norges søknader som enorme eller «skrekkelige». Andre igjen mener at dersom man ikke klarer å gjøre dette selv, bør man ikke drive som bonde. Det er et dilemma hvordan man kan sørge for bedre planlegging og oppfølging i investeringsprosessen, samtidig som man oppfyller ønsket om flere vellykkede investeringer i landbruket.

Det kan på mange måter argumenteres for at kunnskapen om økonomi og økonomistyring burde økes. På den andre siden kan dette være lite relevant fordi ingen av brukerne i undersøkelsen har økonomi som hovedmål ved investeringen. For deltakerne i undersøkelsen er det viktigere å opprettholde drift på gården. De ønsker seg en tilfredsstillende arbeidsplass - ikke i forstanden «til å bli rik av», men noe som de trives å drive med, og som kan gi en grei nok inntekt for en av personene i familien. En del av deltakerne påpeker også at de har fått større muligheter for en fleksibel arbeidsplass etter investeringen enn de hadde tidligere.

Det er ikke utført nåverdiberegninger i noen av driftsplanene. Beregning av nåverdi på en investering er den anbefalte metoden i investeringsteori. Ved å legge inn krav til nåverdiberegning vil man på den ene siden tydeliggjøre et avkastningskrav på investeringene. På den andre side kan nåverdiberegninger oppfattes som kompliserte for bønder og det kan lett gjøre at bøndene føler enda større avstand til økonomiplanleggingen av investeringene. Det siste er ikke ønskelig. Nåverdiberegninger er heller ikke enkel for planleggere. For å lage slike beregninger ved bygningsinvesteringer må en beregne kontantstrømmen for 20–30 år framover, og det vil være arbeidskrevende og likevel svært usikkert. Vi vil derfor ikke anbefale at nåverdiberegninger legges som et krav i driftsplanene.

6.3 Konklusjon

Resultatene av undersøkelsen viser et behov for økt økonomisk oppfølging både før og etter investering. Mange av brukerne bryr seg lite om økonomi utover hva de har i lommeboka eller på konto, men når investeringene blir så store kan man ikke la være å tenke på økonomi og økonomistyring.

7 Forslag til videre arbeid

For å få til en bedre oppfølging av økonomien på utbyggingsbrukene bør man utarbeide standardiserte driftsplaner som letter planleggings- og oppfølgingsarbeidet for bønder, regnskapsførere, rådgivere og Innovasjon Norge. Standardiseringsarbeidet som skjer i Dataflytprosjektet, der de fleste viktige aktører i landbruket deltar, vil forhåpentlig bidra i den retning. Videre følger noen anbefalinger for hva planene bør inneholde.

- Det må planlegges for en enhet det også skal føres regnskap for senere. Driftsplaner som senere ikke kan sammenlignes med regnskap får liten verdi i den økonomiske oppfølgingen.
- Krav til større detaljeringsgrad i driftsplanene for at man lettere skal kunne kontrollere avvik i ettertid. Planene bør inneholde en dekningsbidragskalkyle per enhet man planlegger å produsere, det bør også spesifiseres hvor mange enheter man planlegger å produsere. Her bør både salgsinntekter, andre inntekter og variable kostnader spesifiseres. Bønder planlegger ofte bare å investere i en del av gårdsdrifta og mange planer avgrenses til den delen, men planene bør spesifisere inntekter også fra øvrige deler av drifta. Deretter bør grupper av faste kostnader spesifiseres, eksempelvis elektrisitet, drivstoff, administrasjon og forsikring.
- Utarbeide to-tre alternativer (case) der man ser på resultatutviklingen ved ulike situasjoner eller forutsetninger som kan oppstå etter investering, for å synliggjøre risikoer. Dette kan også få bøndene til å tenke mer på økonomien ved en investering, dersom det ikke gjøres for detaljert og sinnrikt.
- Det bør innføres krav til oppfølging av planer og resultater i etterkant av investeringen fra regnskapsfører eller annen økonomisk rådgiver. Midler til gjennomføring kan gis ved tilsagn om lån/tilskudd fra Innovasjon Norge. Bøndene bør ha et møte med rådgiver hvor resultatene gjennomgås, og rådgiver bør skrive en rapport som både bøndene og Innovasjon Norge skal ha. På denne måten øker man den økonomiske bevisstheten hos bøndene, samtidig som man kan ha en viss oppfølging fra Innovasjon Norges side. Innovasjon Norge vil også kunne øke sitt beslutningsgrunnlag dersom rapportene samles og tas vare på.

På lengre sikt bør det også arbeides for å øke den økonomiske bevisstheten hos norske bønder, for eksempel gjennom kurs og landbruksfaglige videregående skoler. Økonomisk rådgiving koster, og kan fort prioriteres bort dersom brukerne ikke synes det er interessant å betale for det.

Referanser

- Haukås, T. og Solberg, L. R. 2010. *Vurdering av økonomi på utbyggingsbruk i mjølkeproduksjonen i Møre og Romsdal og Sogn og Fjordane 2008*. NILF-notat 10-2010, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, Oslo
- Haukås, T. 2012. *Utbyggingsbruk i Hordaland*. NILF-notat 3-2012, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, Oslo
- Haukås, T. 2012. *Utbyggingsbruk i Hordaland, del 2*. NILF-notat 16-2012, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, Oslo
- Krokann, K. 2010. *Økonomien på store mjølebruk*. NILF-notat 18-2010, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, Oslo
- Oppsummering fra samdriftsprosjektet «Lykkelig som stor?»
http://www.regjeringen.no/upload/LMD/Fylkesnytt/vedlegg/presseark_lykkelig_som_stor_N_Trlag.pdf
- Solberg, L. R. 2010. *En analyse av investeringer i landbruket - Er man lykkelig som stor når man kunne vært liten?* NILF-notat 19-2010, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, Oslo
- Solberg, L. R. og Haukås, T. 2011. *Vurdering av økonomi på utbyggingsbruk i mjølkeproduksjonen i Møre og Romsdal og Sogn og Fjordane 2009*. NILF-notat 12-2011, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, Oslo
- Tangstad, J. og Luke, I. 2011. *Risiko på store investeringer i landbruket*. Masteroppgave avlagt ved UMB, Ås

Tidligere utgitt i denne serien – 2011

- 2011–1 Økonomien i jordbruket i Nord-Norge. Driftsgranskingene i jord- og skogbruk 2009 – Aktuelle artikler og tabellsamling 2005–2009. Øyvind Hansen, Ole Kristian Stornes, 81 s.
- 2011–2 Beregning av det norske kjøttforbruket. Mads Svennerud, Gro Steine, 18 s.
- 2011–3 Økonomien i jordbruket på Vestlandet. Trendar og økonomisk utvikling 2000–2009. Torbjørn Haukås, Anastasia Olsen, 86 s.
- 2011–4 Økonomien i landbruket i Trøndelag. Utviklingstrekk 2000–2009. Tabellsamling 2005–2009. Kjell Staven, Otto Sjelmo, Knut Krokann, Helge Bonesmo, Svein Olav Holien, Siv Karin Paulsen Rye, Liv Grethe Berge Frislid, Inger Sofie Murvold Knutsen, 16 s.
- 2011–5 Melding om årsveksten 2010. Normalårsavlinger og registrerte avlinger. Ola Wågbo, Oddmund Hjukse, 16 s.
- 2011–6 Gårdsbasert entreprenørskap : en kvalitativ studie av muligheter, motiver og ressurser for entreprenørskap i landbruket. Asbjørn Veidal, 55 s.
- 2011–7 Økonomien i jordbruket i Agder-fylka og Rogaland 2009. Trendar og økonomisk utvikling 2000–2009. Tabellsamling 2005–2009. Lars Ragnar Solberg, Heidi Knutsen, Anastasia Olsen, 87 s.
- 2011–8 Regulering for organisering - markedsregulering i kjøttsektoren. Gro Steine, Arne Vasaasen, Anders Nordlund og Ivar Pettersen, 68 s.
- 2011–9 Økonomien i jordbruket på Østlandet. Utviklingstrekk 2005–2009. Tabellsamling 2005–2009. Terje Haug, 97 s.
- 2011–10 Konsekvenser i Rogaland av mulige endringer av gjødselvereforskrift. Heidi Knutsen, Aart van Zanten Magnussen, 57 s.
- 2011–11 Klimatiltak i landbruket – En gjennomgang av tiltak i Klimakur 2020. Ellen Henrikke Aalerud, Valborg Kvakkestad, 41 s.
- 2011–12 Vurdering av økonomi på utbyggingsbruk i mjølkeproduksjon i Møre og Romsdal og Sogn og Fjordane 2008. Lars Ragnar Solberg, Liv Grete Frislid, 48 s.
- 2011–13 Tid for satsing på landbruk i Afrika. Ellen Henrikke Aalerud, Anna Birgitte Milford, 29 s.
- 2011–14 «Føre var» i laksenæringen: Tid for kollektiv håndtering av underdekning av fiskeolje. Gro Steine, Ragnar Tveterås, Ivar Pettersen, 31 s.
- 2011–15 Rensekostnader ved innføring av miljøvennlige spredningsmetoder for husdyrgjødsel. Julie Nævik Hval, Knut Krokann, 30 s.
- 2011–16 Inntekt, sparing og investering i jordbruket. Agnar Hegrenes, 30 s.
- 2011–18 Verdiskaping i jordbruket i Aust- og Vest-Agder. Heidi Knutsen og Torbjørn Haukås, 37 s.

Tidligere utgitt i denne serien – 2012

- 2012–1 Environmental and climate analysis for the Norwegian agriculture and food sector and assessment of actions. John Hille, Christian Solli, Karen Refsgaard, Knut Krokann, Helge Berglann, 153 s.
- 2012–2 Støtte til økologisk landbruk. Oddmund Hjukse, Ole Kristian Stornes, 42 s.
- 2012–3 Utbyggingsbruk i Hordaland. Torbjørn Haukås, 52 s.
- 2012–4 Innovasjon i landbruket. Trygve Kjølseth, Ivar Pettersen, 29 s.
- 2012–5 Hva skal det være: epler i løsvekt eller emballert? Butikkforsøk med norske, økologiske epler. Anna Birgitte Milford, 31 s.
- 2012–6 Handlingsrommet for konkurransedyktige verdikjeder for mat. Ellen Henrikke Aalerud, Julie Nåvik Hval, Ivar Pettersen, Johanne Kjuus, 99 s.
- 2012–7 Fleire dyr på sommerferie? Evaluering av beiteordningene. Agnar Hegrenes, Julie Nåvik Hval, Leif Jarle Asheim, Mads Svennerud, 102 s.
- 2012–8 Økonomien i jordbruket i Nord-Norge 2010. Øyvind Hansen, 73 s.
- 2012–9 Økonomien i landbruket i Trøndelag i 2010. Utviklingstrekk 2001–2010. Tabellsamling 2006–2010. Inger Sofie Murvold Knutsen, Svein Olav Holien, Knut Krokann, Siv Karin Paulsen Rye, Kristin Stokke Folstad, 87 s.
- 2012–10 Økonomien i jordbruket på Østlandet. Utviklingstrekk 2006–2010. Tabellsamling 2006–2010. Terje Haug, 87 s.
- 2012–11 Betalingsvillighet for landbrukets produksjon av kollektive goder. En litteraturgjennomgang. Arild Spissøy, Anna Birgitte Milford, Sjur Spildo Prestegard, 36 s.
- 2012–12 Melding om årsveksten 2011. Normalårsavlinger og registrerte avlinger. Ola Wågbo, Oddmund Hjukse, 18 s.
- 2012–13 Økonomien i jordbruket på Vestlandet. Trendar og økonomisk utvikling 2001-2010. Heidi Knutsen, Torbjørn Haukås, Anastasia Olsen, 72 s.
- 2012–14 Økonomien i jordbruket i Agder-fylka og Rogaland. Trendar og økonomisk utvikling 2001-2010. Tabellsamling 2006-2010. Heidi Knutsen, Torbjørn Haukås, Anastasia Olsen, 78 s.
- 2012–15 Økologisk frukt og bær i Norge. Hvor mye produseres og hvordan omsettes det? Anna Birgitte Milford, 33 s.
- 2012–16 Utbyggingsbruk i Hordaland – del 2. Torbjørn Haukås, 40 s.
- 2012–17 Grensehandel – utvikling, årsaker og virkning, Anna Birgitte Milford, Arild Spissøy, Ivar Pettersen, 57 s.

ADRESSE HOVEDKONTOR

Postadresse:	Kontoradresse:	Telefon: 22 36 72 00
Postboks 8024 Dep	Storgata 2 4 6	Telefaks: 22 36 72 99
0030 OSLO		E-post: postmottak@nilf.no
		Internett: www.nilf.no

ADRESSE DISTRIKTSKONTORER

Bergen	Postadresse:	Postboks 7317, 5020 BERGEN
	Telefon:	55 57 24 97
	Telefaks:	55 57 24 96
	E-post:	postmottak@nilf-ho.no
Trondheim	Postadresse:	Postboks 4718 – Sluppen, 7468 TRONDHEIM
	Telefon:	73 19 94 10
	Telefaks:	73 19 94 11
	E-post:	postmottak@nilf.fmst.no
Bodø	Postadresse:	Statens hus, Moloveien 10, 8002 BODØ
	Telefon:	75 53 15 40
	Telefaks:	75 53 15 49
	E-post:	postmottak@nilf-nn.no

ISBN 978-82-7077-837-9
ISSN 0805-9691

